

Martin Goyhetché-ren alegien peritestuetan zehar: "nota" eta "hitztegui"

Aurélie Arcocha-Scarcia

► To cite this version:

Aurélie Arcocha-Scarcia. Martin Goyhetché-ren alegien peritestuetan zehar: "nota" eta "hitztegui".
Anuario del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo", 2009, pp.67-96. artxibo-00699170

HAL Id: artxibo-00699170

<https://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00699170>

Submitted on 19 May 2012

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

MARTIN GOYHETCHE-REN ALEGIEIEN PERITESTUETAN ZE HAR: “NOTA” ETA “HITZTEGUI”

A. Arcocha-Scarcia

(Université Michel de Montaigne-Bordeaux 3 - IKER CNRS UMR5478)

Abstract*

The object of this study, which comes as a completion of past analysis, consists of studying the “notes” (notak) and entries in the “small dictionary” (Hitztegui chumea) appearing in the peritextuality of the large corpus of work written by the fabulist Martin¹ Goyhetchek’s (Urrugne 1791-1859) apologues. Goyhetchek translated/adapted French fabulists of the XVII and the XVIII centuries, La Fontaine and Florian respectively, into Lapurdian variety Basque. Only part of this text-corpus of work is known (the textual edition of La Fontaine’s Fables in Basque: Bayonne 1852), the rest (110 of Florian’s Fables and 27 by La Fontaine) is still unpublished and totally unknown to researchers to this day.

Martin¹ Goyhetchek (Urruñá 1791-1859) La Fontaineren eta Florianen alegiez egin itzulpenen alor peritestualetan (Genette 1987: 10-11)² kokatuko da lan hau. Hain zuzen, “notetan”,³ eta 1852ko Lafontaineren alegien itzulpenen edizioaren bukaeran den «Hitztegi chumea»-n. Helburua da alegia inprimatueta eta ineditoetan diren nota horien eta «Hitztegui»ko sartzeen biltzea, iturriak seinalatuz. Erabiltzen ditudan iturriak lau dira:⁴

---

* Lan hau modu berezian eskaintzen diot Beñat Oyharçabali Antton Abbadiari esker Pariseko Richelieu liburutegian zaindua den Martin Goyhetcheren zirriborro autografoen zama elkarrekin ukan genuen solasaldi baten ondorioz 2000ko urrian deskubritu bainuen.

¹ «Martin» Goyhetchek ez «Léonce» Goyhetchek, errua heldu da Jon Bilbaorengandik, *Eusko Bibliographia* 1974: 99. Erru berdina in *Enciclopedia General del País Vasco, Literatura*, t. I, 1978: 703 eta bertsio digitalizatuan: «Fableac edo aleguac Lafontenataric berechiz hartuac, Leonce (sic) Goyhetchek (faksimilea). Hordago, 1978. Klasikoen Gordailuan: <http://klasikoak.armiarma.com/idadzlanak/G/Goietxe_Fableak.htm>. Neronek, hastapen batean Bilbaoren *Eusko Bibliographia* eta *Enciclopedia General del País Vasco*-n fidaturik, erru bera egin nuen in “Florianen fableac Goyhetchek apheçac franxesetic escoarara pherxutan itçuliac”, Iker14, Euskaltzaindia, Bilbo, 2003.

² Ik. Genette, *Seuils* 1987: 11: “Un élément de paratexte (...) a nécessairement un emplacement, que l’on peut situer par rapport à celui du texte lui-même: autour du texte, dans l’espace du même volume, comme le titre ou la préface et parfois inséré dans les interstices du texte, comme les titres de chapitres ou certaines notes; j’appellerai pératexte cette première catégorie spatiale, certainement la plus typique». A. Compagnon-ek epitetua «perigrafia» (*pérygraphie*) deitzen du.

³ Goyhetchek berak erabiltzen duen terminoa da «nota», ik. «Yupiterrec» sartzean dioena: «Ikhus, Yupiter eta Yupiñen gainean, hirur hogoigarren flableari (sic) iratchiki notac» (LAF 1852: 140).

⁴ Lan honetan agertzen diren eskuizkribuzko notak *Avant-texte* edo «Aitzin-testu»koak dira, erran nahi da inprimatzeko prest den bertsioneko kopia garbian direnak. Ez naiz okupatu hemen aurreko idatzaldiez.

- i. *Fableac edo aleguiac Lafontenetaric berechiz hartuac, eta Goyhetche apheçac franxesetic escoarara berxutan itçuliac* (Baiona 1852);
- ii. *Lafontenen fableena. Liburu Çazpigarrena* in Celtique et Basque 163 BnF (datarik gabe);
- iii. *Florianen Fableac Goyhetche apheçac franxesetic escoarara pherxutan itçuliac* in Celtique et Basque 162 BnF (datarik gabe);
- iv. «Hitztegui chumea liburu huntan empletatuac diren usayaz campoco hitz batçuen endelgutan», in *Fableac edo aleguiac...* (Baiona 1852).

I. Goyhetcheren “Notak” eta “Hitztegui chumea”

I.1. Notak

Gorago erran bezala, Goyhethek «notak» deitzen ditu 1852ko edizioan zenbaki batez markatzen dituen hitzak. Anotatuak diren hitzak gehienetan sustantiboak dira, gehienetan greko-erromatar mitologiako pertsonaien izenak (“Yupiter”, “Morfeo”), Orienteko lurraldeetako berezitasun geografikoak eta kulturalak (“Pacha”), animalia exotikoak (“dromaderoa”), zientzia tresna berriak (“microscopa”)... Herri ttipi euskaldunetako eta euskal kanpainetako irakurle guti eskolatuarentzat arrotzak diren hitzak dira. Horregatik du Goyhethek, alegiak itzultzeaz gain, anotatze lan pedagogiko luze eta astun hori bururatzeko baitaki nor duen irakurlea. Goyhetcheren irakurleak irakurtzen badaki, ez dakigu zer neurritan badakien idazten, baina oro har hein apaleko ikasketak ditu eginak, garai hartako eta aurreko garaietako iparraldeko euskal hezkuntzaren berezitasunak erakusten duen bezala (Oyharçabal 1999, 2007).⁵ Goyhethek arta anitzez egin anotatze-lan horren hatzak zirriborroetan ikus daitezke: 1852ko edizioan La Fontaineren alegien itzulpenen zirriborroetan, eta inprimatu ez ziren Florianen eta La Fontaineren itzulpenen zirriborroetan. Zirriborroen notak Goyhethek, *in margine*, testu inguruan den zurian kokatuak dira (ik. ikonografia). 1852ko bertsio inprimatuan, noten azalpenak alor peritestualean, *in margine*, testupean den zurian, ezarriak dira.

Zirriborroen idatzaldiek erakusten dituzte Goyhetcheren ahaleginak eta zalantzak zeintzuk izan ziren notei dagokienez. Adibidez, inprimatze-aitzineko bertsioan egiten dituen hautuak zeintzuk diren.⁶ Goyhetcheren kezka (pedagogikoa) beti berdina da: irakurle xehearengan oihartzuna ukatea.

I.2. «Hitztegui chumea»⁷

Goyhethek, notez gain, “Hitztegui” bat gehitzen du 1852ko edizioaren bukaeran. Hiztegiaren generoak eskatzen duen bezala, alfabetikoki ordenatua da. Laburra

⁵ xvii., xviii. eta xix. mende hastapeneko Frantzia aldeko Euskal Herriko hezkuntzaren berezitasunez, ik. B. Oyharçabal: “Euskarazko irakaskuntzaren historia ororen eskolen ildotik, iraultzaren frantses garaiko eskola liburuxka bat”, *Lapurdum IV, Hommage au Professeur Jean Haritschelhar*, <http://artxiker.ccsd.cnrs.fr>; ik. ere Oyharçabal (2007).

⁶ Ik. ikonografian “Eguia eta aleguia edo fablea”-ren 1. eta 2. idatzaldiak. Bestalde, ik. “Haurra eta data-ondoa” alegian gertatzen dena: titulu bat anbiguoegia delarik, zinezko arazo lexikal bat badaitekeelako, kanbia dezake titulu justu inprimatzeko momentuan. Ik. urrunago *in supra*.

⁷ Eskuizkribuan ez da agertzen.

denez «Hitztegui chumea» deitzen du. «Hitzteguiak» linguistikoki duen funtzio didaktikoa Goyhetchek azpimarratzen du titulu esplikatiboan: *Hitztegui chumea liburu huntan emplegatua diren usayaz campoco hitz batçuen endelgutan*. Parez-pare testuaren argitzeko gisan, eman ditu berak bere alegietan «usaiaz kanpo enplegatzen» dituen hitzen «endelguak» sartze bezala, eta azalpenetan irakurleak «usaian enplegatzen» dituen formak.

«Hitztegui chumea»-n diren «hitzak» interesgarriak dira Goyhetcheren lan eta hautu linguistikoen lekuko onak baitira. Are gehiago, ikusiz sartze gehienak aditz trinko jokatuak direla. Goyhetchek salatzen du hor euskal aditzaren trinkotasunari kausitzen dion espresibitate linguistikoa: aditz trinkoa bildua da, sintetikoa, neurritzari indar espresiboa eta fonikoa ematen die eta ondorioz indar poetikoa. Argi da Goyhetchek irakurlearen «endelguaren» errexteko —baina behar bada aditz trinkoaren erabilera irakurle horren baitan sustatzeko ere— ematen duelarik «usaian enplegatzen» den ekibalente perifrastikoan, beti silaba batez edo anitz gehiagoz luzea delarik hau, galtzen dela indar poetikoa ondoko etsenplu hauetan ikusten den bezala:

bademaitçut: ematen dauçut/bademaizcun: ematen dauzkigun/bademate: ematen dutel/bademo: ematen diol/bademot: ematen diot/baderra: erraten du/baderrakegu: erran deçakegu edo badiokegu/baderraket: erran deçaket/baderraicu: erraten darocu/baderraitçut: erraten dauçut/baderro erraten diol/baguñerro: erraten baguñeço/bahakharnat: ekhartcen daunat/baididuritçoke: iduri baidakioke (LAF HC 1852: 137-138).

«Hitztegi chumea»-n badira ere, aditz trinkoez gain, beste hitz guti batzuk sustantibo, adberbio, adjektibo, Goyhetchek gipuzkeratik hartuak batzuetan («morroña»; «alaia») edo *via* gipuzkera gazteleratik («tortilla»).

Ikusteko erabilera zenbatekoa izan den korpusean, hots 1852ko edizioan, artikulua honetan eman dudana «Hitztegui chumea»-ren bertsioan parentesien artean agerrarazi dut hitz edo aditz trinko jokatuaren frekuentzia. Ohartzen da bat, gehienetan aldi batez edo bitan agertzen diren forma jokatuak direla, ez ohidurazkoak, beraz. Aditz jokatu batzuen frekuentzia anitza apologoaren narrazio «patroiak» berak du esplikatzeko: pertsonaien zuzeneko mintzatzeak inportantzia handia duenez apologoetan, erran aditza *derro* aditz trinko jokatuaren forman 30 aldiz agertzen da, adibidez.

Goyhetcheren lanez interesatzen direnek hemen agertzen ditudan ohar peritestaualen parte bat 1852ko *Fableac edo aleguiac* edizioaren faksimilean aurkitzen ahal dituzte: 1. inprimaturik in «Klasikoak Hordago 1978»; 2. «Liburutegi Digitalean» <<http://www.kultura.ejgv.euskadi.net>>.

Gainerako notak, iturri ineditoetarik heldu direnez (CB 162; CB 163), lehen aldiz agertzen dira artikulua honetan.

I.3. La Fontaine euskaraz Goyhetcheren lumapean (LAF. 1852; CB 163)

Goyhetchek, La Fontaineren alegietan hautaketa bat egin ondoan egin dituen euskal itzulpenak, «Forec eta Lasserrec Imprimatuac» Baionan agertu ziren 1852an titulu honekin: *Fableac edo aleguiac Lafontenetaric berechiz hartuac, eta Goyhetch apheçac franxesetic escoarara bexutan itçuliac*. Obra inprimatuan sei «liburu» edo sail

badira⁸ eta jadanik seinalatu bezala (Arcocha-Scarcia 2003a, 2003b, 2006, 2007), lan horrez gain egin zuen Goyhethek beste itzulpen-sail bat, garbira pasatua zuena eta inprimatzea pentsatzen zukeena. Ineditoak diren BnFeko CB163 funtsean dira gaur 1852ko edizioaren zirriborroekin. Ez dute datarik eta autoreak eman titulu honekin dira: *Lafontenen fableena. Liburu Çazpigarrena*.

Ez dakigu zergatik zazpigarren «liburu» hori ez zen 1852ko edizioan sartu. Dena den, CB163an diren 1852ko edizioaren zirriborroak etsaminatuz ikus daiteke «Tabla edo fableen causi-bidea»-n⁹ sei «liburu» edo kapitulu aipatzen direla, ez zazpi. Beraz inprimatzeko prozeduran ez zen sartu «zazpigarren liburua». Lehenago baztertua zukeen Goyhethek, edo geroago egina. Galdera irekia dago. Ahatik, delako «Tabla»-ren zirriborroan ez dago ere aipatua bizkitartean inprimatuko den «Hitztegui chumea». Pentsa daiteke inprimategira joan aitzineko azken momentuetan, edo inprimategiko lan garaietan gehitu zukeela Goyhethek.

Goyhethek 1852ko *Fableac edo aleguiac*-en atarian den «Aitcin-solhasac publicoari» deitu peritestuan dio haren helburua dela Archuren eta Iturriagaren etsenpluen segitzea lapurtarrez alegiak ateraz. Zergatik alegiaren forma narratiboa hauta? Euskaldun irakurle kristauak euskarazko Ebangelioen bertsioetan kausitzen dituen, eta errexi irakurtzen dituen, parabolak gisako «condaira labur»-ak direlako alegiak, hots, apologoak. Eta apologoetan zilegi den bezala, alegiek «moral edo iracaxpen cembait bere baithan cerratua» dutenez, haiez gogoeta egin dezakeelako irakurle horrek.¹⁰

Irakurle asmatu hori, argi da Lapurdikoa dela eta Goyhetcherendako zubereraren eta gipuzkeraren ondotik orain euskalki berri batez, hain zuzen lapurteraz alegien editatzea euskararen aberastasunaren eta oparotasunaren seinalea dela, nolabait hizkuntzaren kozinatzeko errezeta berri bat balitz bezala («Aitcin-solhasac publicoari» deitu sarreran sukaldaritzarekin egiten dituen konparaketetarik jalgitzen den epiku-reismoa nabarmena da).

Bizkitartean, Goyhethek anbizio gehiago du ene ustez. Haren «itxoite horizon-tean»¹¹ (daitezke ere beste iparraldeko irakurleak Nafarroa-Beheroak eta bereziki Archu irakurriz eskasia batekin gelditu daitezkeen Zuberoako alegiazaleak,¹² ahan-

⁸ Alegien itzulpenetan Goyhethek ez du La Fontaineren sailkapena segitzen. Lafontaineren 12 liburuetan hautatu alegiekin eraikitzen ditu berak 6 «liburu» edizio inprimaturako alegia nondik hartua duen beti seinalatuz, adibidez: «Fable VI.a / (6e du LIVRE VIII.e) Emaztekiac eta secretua» (Goyhetche 1852: 148-150).

⁹ Liburua inprimatzerakoan «causi-bidea» kendu du «aurki-bidea» ezarri. Hona nola agertzen den peritestu horren titulua bertsio inprimatuan: «Tabla edo fableen aurki-bidea».

¹⁰ «Batec baino guehiagoc galde deçakete: baiña cer da fablea edo aleguia? Galde hau naturalena da ezdakienaren ganic. Baiña gauça ez hain errecha espicatceco dakienarentçat ere: eta ascotan guerthatcen baita gauça bat cembatenaz chehatcenago, eta hambatenaz dela, arguitu behar bidean goibeltcenago; (...) erranen diotet beraz hobe dutela berec ikhusi; eta aski dutela eracurtcea atencione eta gostorekin ondoan dathorcen fable horiec bururen buru: *eta laster endelgatuco dute fableac direla Ebanyelioco parabola edo comparantcen idurico condaira labur batçu, carloac fruitua eta açalac mamia beçala, moral edo iracaxpen cembait bere baithan cerratua dakhartenac: eta hau fableguilleac fable bacotcharen ondotic eçartcen obi du. Baiña hau baino hoberic bere cascotic edo bihotcetic eracurleac athera uste badu, cillegui çaiio eguitea*» (LAF 1852: vj).

¹¹ Ik. in Lejeune *horizon d'attente*.

¹² Bereziki Archuren alegien hizkuntza pobrea delako, alegiak gehienbat, nahiz ez bakarrik, haurrendako pentsatuak direlako, bi hizkuntzetakoak direlako, ez euskara hutsean eginak.

tzi gabe Urruñatik hamar bat kilometrotan bakarrik diren Gipuzkoakoak, hain zuzen Iturriagaren irakurleak... «Hitztegui chumea»-n diren gipuzkerazko formek, nahiz guti izan, erakustera ematen dute mugaz bestaldeko irakurlea ere gogoan duela Goyhethek.

Publiko hori «jende eginez» osatua da, helduez, hauek ditzaketeelako alegiek duten botere didaktikoa uler osoki. Hain zuzen, Goyhethek lerro anitzetan azpimarratzen du alegiak ez direla bakarrik haurrentzat eginak, hauek alegiak “ikhasen dituzte[la] lorietan eta condatcen, baiña perroketaren pare, mamiaz edo moralaz casu guti” eginez (“Aitcin-solhasac publicoari”). Bai, Goyhetcheren ustez, alegiek duten botere didaktikoa helduen baitan da hobekienik gauzatzen kondaketan gordea duten irakaspena bizitza-gidari baita, “bicitceco helantça ascotan bali dakioketena hux cembait ebitatceco edo berthute cembait praticatceco.” (“Aitcin-solhasac publicoari”).

Alegietan, batean bilduak, agertzen dira Goyhetche apaizaren, Goyhetche euskaltzalearen eta Goyhetche epikuriarraren helburu didaktikoak.

I.4. Florian euskaraz Goyhetcheren lumapean (CB 162)

ii. *Florianen Fableac Goyhetche apheçac franxesetic escoarara pherxutan itçuliac*

Goyhetcheren lana ez zen Lafontaineren alegia hautatu batzuen itzultze-adaptatzean mugatu. Hain zuzen, gorago idatzi bezala, XIX. mendean Frantzian Lafontaine-kin batera arras famatua zen Florian (1755-1794) alegiagilearen piezak ere itzuli baitzituen lapurtarrera.

Pariseko BnFeko CB 162 funtsean Goyhetcheren alegiez aurki daitekeen bigarren eskuizkribu-zama honen errestoa 1941an seinalatzen zuen Lafittek azken aldiz:

il a laissé en outre *une traduction manquante* en vers de Florian, et de nombreux cantiques: on admire l'étendue de son vocabulaire et sa connaissance des «verbes forts» (Lafitte 1941: 49-50).

Geroztik, 1941etik gaur arte euskal literatura historiografietan funts hori ez da aipatua izan (ik. Mitxelena, Villasante, Orpustan, Kortazar, Urkizu, Salaberri, Aldekoa...).

1914an, Lafittek eman berria baino 27 urte lehenago beraz, lehen gerla mundialaren hastapenetan, Saint-Etienne-ko infanteriara destinatua izana den Lacombe kaporalak Martin Landerretcheri bidaltzen dio gutun bat, Goyhetcheren eskuizkribuzko funtsa aipatuz eta bereziki Goyhethek Florianen alegiez egin euskal itzulpenak:

[...] Quant aux fables de la Fontaine traduites par Goyhetche est-ce le ms. auto. de l'auteur? Ce serait intéressant à vérifier, quoique l'ouvrage ait été imprimé? S'agit-il au contraire d'autres fables que celles-là? Je me souviens d'avoir parcouru à la Bibliothèque Nationale un ms de fables de *Florian inédites*¹³ traduites par le même Goyhetche.¹⁴

¹³ Lacombe azpimarratua.

¹⁴ Euskaltzaindiko Azkue Liburutegiko Lacombe funtsean den kahier baten arabera, Lacombe berak Florianen alegia andana bat kopia zukeela Parisen pentsa dezakegu. Kahierak “Florian” titulua du soilik azalean, bertze xehetasunik gabe. Ondoko aipamen hau agertzen delarik: «Fables de florian traduites en langue basque par M. l'abbé Goyhetche. Copie terminée le 10 juillet 1890». Ik. Arcocha-Scaricia (2003a), (2003b: 35-36).

I.5. Florianen alegien eta Goyhetcheren iturriez galdera

BnFeko CB 162 funtsean bi atal badira: 1. Inprimatzeko prest den Florianen alegien euskarazko itzulpen/adaptazioen aitzin-testu ineditoa, *Florianen Fableac Goyhetche apheçac franxesetic escoarara pherxutan itçuliac* titulua duena; 2. Bigarren atal bat 126. orrialdean hasten dena. Leku eta data bat aurki daitezke hor: «*Urrugne le 28 avril 1851.*» Azken atal horretan bukatu arte Florianen eta La Fontaineren alegien aurreragoko idatzaldietako zirriborroak —batzuetan orri berean La Fontaineren eta Florianen alegiak elkarren ondotik kopiatuak— agertzen dira.

Dirudienez, La Fontaineren eta Florianen eskuizkribuzko bertsioak garai berekoak dira, hain zuzen 1851-1852 inguruko urteetakoak, kontuan hartuz 1852ko La Fontaineren alegien itzulpenekin egiten duen edizioa.

Zein frantsesezko edizioez baliatu ote zen Goyhetche Florianen itzulpenen egi-teko? Galdera horri erantzun nahiz, Florianen alegien hiru bertsio ezberdin konpara-tatu ditut, bi 1851 baino lehenagokoak Goyhethek erabil zitzakeenak, beste bat Goyhetche hil eta gerokoa baina, berredizioa denez, aitzineko edizio batean irakur zi-tekeena:

1. *Œuvres Complètes de M. de Florian. Nouvelle Edition; Augmentée de la Vie de l'Auteur, de Guillaume Telle, et autres ouvrages inédits, et ornée de figures, dessinées et gravées par les meilleurs Artistes de Paris, Tome septième. Fables et Pièces diverses.* Chez Fr. Dufart, Imprimerie-Librairie. 1803. [Edizio honetan diren 101 alegiek ez dituzte Goyhethek ematen dizkien ordenu eta zenbaki berdina; Goyhethek itzuliak dituen 9 alegia ez dira edizio honetan aurkitzen; al-diz, Florianen *De la fable* sarrera eta *Épilogue*, Goyhethek itzultzen ez ditue-nak agertzen dira].
2. *Œuvres de Florian, de l'Académie Française, etc. Nouvelle Edition, ornée d'un portrait et de vingt-quatre gravures. Tome sixième. Fables, contes en vers, poésies diverses.* A Paris, chez P. C. Briand, éditeur, rue des Fossés-s.-Germain-des-Prés, n.º 21, de l'Imprimerie de Rignoux. 1824. [Edizio honetan *De la fable* sarrera” eta *Épilogue* agertzen dira; denetara 110 alegia badira, Goyhetcheren edizioan bezala].
3. *Fables de Florian, suivies de son Théâtre, précédées d'un Jugement par la Harpe Et d'observations littéraires par M. de Sainte-Beuve De l'Académie française. Vignettes par Grandville.* Paris. Garnier Frères, Libraires-Éditeurs, rue des Saints-Pères, 6, et Palais Royal, 215, 1874. [Edizio honetan, Florianen *De la fable* ez da agertzen, aldiz bai Sainte-Beuven *Les fables de Florian*; Floria-nen *Épilogue* agertzen da; denetara 109 alegia dira eta ez 110, III. Liburukiko 21. alegia, *L'Amour et sa mère*, falta delako].

Beraz, Goyhethek ez du 1803ko edizioa erabili. Haren eskuizkribua 1824eko edizioarekin konformitatean da alegien kopuruari dagokionez eta liburuaren bana-tzeari dagokionez (alegiak bost liburutan banatuak dira, 1824ko edizioan bezala, li-buru bakoitzak 22 alegia dituela); baina ez dira aurkitzen euskarazko bertsioan ez Florianen *De la fable* eta ez *Épilogue*. Denetara beraz, 110 alegia dira.

Urtcintcha, ora eta acheria-ren jatorrizko bertsio frantsesa
Grandville biñetagleak ilustratua
Fables de Florian... Paris 1874

II. Edizio-oharrak

II.1. Noten eta “Hitztegui chumea”-ren presentatze moldea

Molde honetara agertuko dira notak: lehenik, alfabetikoki bilduak, diren bezala hartuak testutik, izena eta atzizkia bereizi gabe eta ondotik Goyhetchek eman azalpena. Gero, nik gehitu ditut noten testuingurua kakotxen artean, eta iturria, alegiaren tituluarekin eta “liburu”-ekin. Beraz ordenua hau izanen da: 1. Goyhetchek hautatu duen nota; 2. Goyhetchek nota horretaz eman duen azalpena; 3. nik gehitu notaren testuingurua, kakoen artean testu-zatia zitatzuz; 4. nik gehitu iturriak: alegiaren titulua eta “liburua”.

“Hitztegui chumea” agertzen da Goyhetchek hautatu moldean. Nik gehitu ditut 1852ko edizioaren iturria eta hitzen okurrentziak LAF 1852 liburuan, paren-

tesien artean. Adibidez: “DERROLARIC: *Erraten diolaric*. LAF HC 1852: 329. (1)”, erran nahi du okurrentzia bat aurkitzen dela korpusean, *derrolaric* aditz trinkatu jokatuarendako. Okurrentzien bilatzeko baliatu naiz bertsio informatiko honen iturriaz: “*Fableac edo aleguiac Lafontenataric berechiz hartuac*, Leonce Goyhetche (fak-similea). Hordago, 1978. Klasikoen Gordailuan”: <<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/G/GoietxeFableak.htm>>.¹⁵

II.2. Eskuizkribuen transkripzioaz

— Ortografia

- Goyhethek erabili sistema ematen dut aldatu gabe.

— Maiuskulen erabilera

- Maiuskulen erabilera gaurkotu dut. Goyhethek ezarri dituen maiuskuletan atxiki ditut bakarrik alegietan diren pertsonaien (animalia, landare, jende, alegoria)¹⁶ ponte-izenenak, deiturenak, eta pertsonaiari lotu tituluenak.¹⁷ Gainerako aldietan maiuskulak kendu ditut minuskulak ezartzeko. Aldiz, Goyhethek ponte-izenetan maiuskularik ez duelarik ezartzen, adibidez “*piarresentçat*”, “*bettiri*” eta “*peillo*”¹⁸ idazten duelarik, nik “*Piarresentçat*”, “*Bettiri*” eta “*Peillo*” idazten dut.
- Eskuizkribuetan neurtitz hastapenak gehienetan maiuskulekin dira baina ez sistematikoki. Aldiz, 1852ko bertsio inprimatuan neurtitz hastapenak sistematikoki maiuskulekin hasten direlako nik sistematikoki neurtitz hastapenak maiuskulekin agertuko ditut;
- Tituluetan: maiuskula hastapenean ezarri dut, gainerako hitzak minuskuletan.

— Irakurketa arazoak

- Eskuizkribuetan baditudalarik hitzaren irakurtzeko arazoak, hitza kortxeten artean ezartzen dut [ ]; hitza lerroen artean edo lerroan berean gehitua delarik horrela agerrarazten dut < >.

— Hitz barratuak

- Eskuizkribuetan Goyhethek barratzen dituen hitz edo esaldiak agerrarazten ditut barraturik: “Sabant, ~~esultore~~ *esultore* oficiale”.

II.3. Iturrien nomenklaturaz

- LAF. 1852: *Fableac Edo Aleguiac Lafontenatarik Berechiz Hartuac, Eta Goyhetche Apheçac Franxesetic Escoarara Berxutan Itçuliac*. Baiona, 1852;

¹⁵ Bertsio digitalizatu horretan ez dira aurkitzen ez «notak» eta ez «Hitztegui chumea».

¹⁶ Adibidez, “Eguia”: ik. in *Florianen fableac...*, *Liburu-lehena, fable 1.^a* (CB 162).

¹⁷ BICHIR: Turcoen monarken lehen ministroa. “Sultanac deitzen du, casco berecia, / Bere Bichir Acheria, / Çahar yakın eta politicaria.” (*Lehoina* 23 Lib. VII). LAF. CB163 BNF.

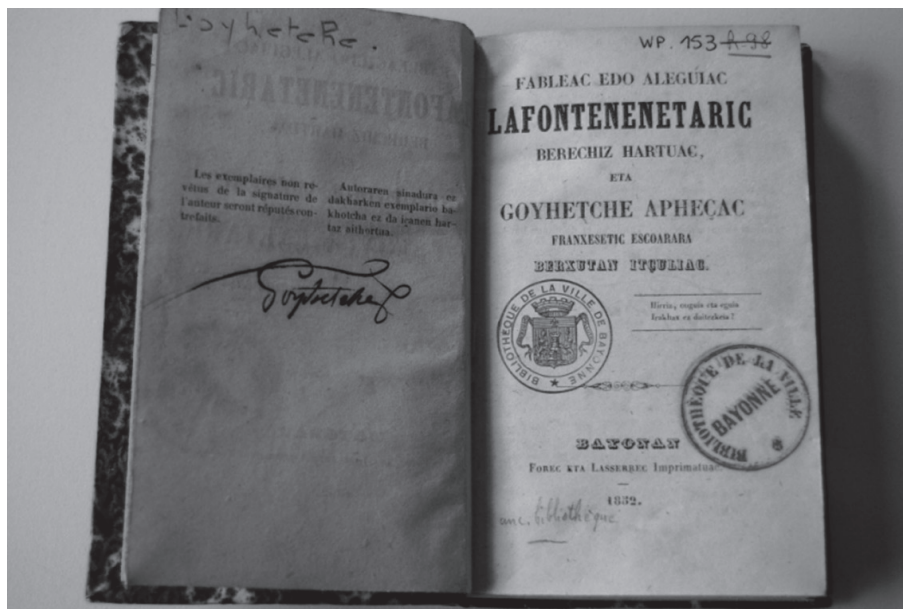
¹⁸ Ik. “Yupiñec” notan (LAF. 1852: 111).

- LAF HC 1852: «Hitztegui chumea» in *Fableac Edo Aleguiac Lafontenatarik Berechiz Hartuac, Eta Goyhetche Apheçac Franxesetic Escoarara Berxutan Itçuliac*. Baiona, 1852;
- LAF. CB163 BNF: *Celtique et Basque 163* funtsean diren La Fontaineren 27 alegia ineditoen itzulpenak. Goyhethek *Lafontenen fableena*. *Liburu Çaz-pigarrena* deitu sailean bilduak dira denak;
- FLO. CB 162 BNF (1851 ing.): *Celtique et Basque 162* funtsean diren Florianen 110 alegia ineditoen itzulpenak. Aurreko idatzaldi bateko orri batek «1851» data dakar baina ez daiteke jakin alegiei lotua den ala ez. Iduriz, Goyhethek hasi eta segitu ez duen gutun pribatu baten zirriborroa baliatu du alegiaren idazteko (ik. Iconografia: “idatzaldi 1” eta “idatzaldi 2”). Nola ez daitekeen jakin modu seguruan Florianen alegiei lotua den ala ez zuzenki data hori, «1851 ing.» (“1851 inguru”), ezarri dut.

III. La Fontainen alegien itzulpenez diren notak

AGASAC: Agasa, phicaren icen goitia. “Etcen gur agasac deus ez çakienic” (*Arranoa eta phica* 20 Lib. IV); LAF. 1852: 181.

ANNIBALE:¹⁹ Annibal yeneral carthagoarra, duela bi milla urthe pasatuac, Espainiatic Italiara, erromatarrei guerla eguitera iragan cena, eta hamabi urthez Erroma ikharan iduki

Fableac edo aleguiac Lafontenatarik berechiz hartuac, eta Goyhetche apheçac franxesetic escoarara berxutan itçuliac (Baiona 1852).

Baionako Liburutegi Munizipala WP 153

¹⁹ “Annibale” / «Annibal».

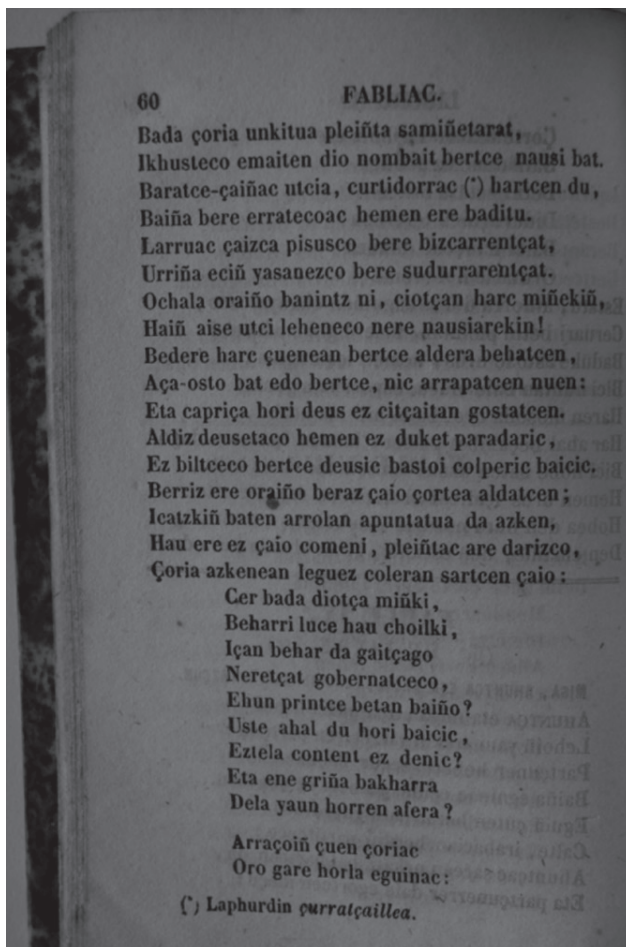
- çuenā. «Diduritçait hemen ikhusten dudala / Annibale yenerala» (*Acheri anguelesa* 1 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- APOLONEN GANAT: Apolon, paganoen artean yainco oracle emaillea, edo ethorkiçunaren eta gauça gordeen aguertçaillea. “Gan cen Apolonen ganat / Arguitasun escatcerat” (*Oraclea eta impioa* 7 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- ARISTOTEN: Aristote, antigoaco filosofo bat, arraçoinatceco moldea sabantki eracuxi çuenā. “Cer othe penxa-molderic / Dukegu har gure hoberic / Aristoten fabricatic?” (*Sagüac eta untza* 24 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- ARITHMETICA: chifra edo carculetan yakindea. “Batec, martchanta hura cen, / Arithmetica çakien” (*Martchanta, aitorensemea, artçaina eta erregue-semea* 22 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- ARLEKIÑEC: Arlekino, cen duela berrehun bat urthe, comediaco treitadore eta hirri eraguille ospe handico bat. “Handic lurrera eroria, / Eguiten du hillarena, / Fite errepiçtuarena. / Arlekinec nihoiz eztu / Haiñbertce destu, ez yusta eguiñ içatu” (*Acheria eta indi-oillas-coac* 18 Lib. VI): LAF. 1852: 308.
- ATROPOSEC: Bertce munduan hirur Parketaric bat, lureco guiçon bacotcharen bicia pica-tcen duena, paganoen ustean. “Bertce traficari guciēn gainean, / Neptunoc eta Atropo-sec / cerga biltçaille handiec, / Berea pasatu çuketen ascotan:” (*Guiçonēn eskergabetasuna et*²⁰ *inyusticia fortunaren aldera* 17 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- AYUTETAN: Suberoa aldera, *ayutari* erraten diote *labamendia*. “Bisitari, conçeillari, eta gau-beillaritan, / Arno fiñ, licur, chocolat, eta maçapanetan, / Hambat aise badoaco, nola purga, ayutetan” (*Orkhatz eria* 3 Lib. III): LAF. 1852: 100.
- BAKHUSEN: Bakhus, arnoaren eta debochkerien jaincoçat paganoen demboran eçagutua eta adoratua. “Bakhusen debot on batec çaramatçan galtcera / Bere osasuna, centçua, baita are bolxa bera” (*Edaillea eta bere emaztea* 5 Lib. III): LAF. 1852: 102.
- BELEROFON: [Goyhetcek azalpenik gabe utzia]. “Mende cembait duela hartz menditar bat bacen / Ceina bere amac erdi milicatu baitçuen; / Oihan urrun batetan Çoriac eçarria, / Bakhar bici cen hartan Belerofon berria” (*Hartza eta baratcecoia* 16 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- BELISEREN: Belisero, greken emperadore bat <baten> yeneral ospatua; bere azken egunetan, eske, omen, çabillana. “Itçuriac nekhez ya ya bilhuzgorri / Martchant bat, noble bat, artçain bat, Printce bat, / Casic Beliseren yaxiac çorterat:” (*Martchanta, Aitorensemea, Artçaina eta Erregue-semea* 22 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- BICHIR: Turcoen monarken lehen ministroa. “Sultanac deitcen du, casco berecia, / Bere Bichir Acheria, / Çahar yakin eta politicaria” (*Lehoina* 23 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- BIDASOAREN: Ibaia, Frantcia Espaiñiatic separatcen duena, çoinaren uretaco irlachca batean bi gorthac billdu baitciren, Behobia deitcen den, Urruñaco cartierari bisabis. “Luis hamalaugarrena, / Eta Philip laugarrena, / Bidasoaren uretan, / Irlachca ospatu batetan, / Elkhar-ganatcen direla” (*Bi ahuntçac* 21 Lib. IV): LAF. 1852: 184.
- BIRYILIO: Duela laster bi milla urthe, poeta edo pherxuguilleric ospatuenā. “Eta behin be-thicotçat: / Çakhartçala berme guero / Biryilio eta Cicero” (*Escolierra, nagusia eta baratce baten yabea* 10 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.

²⁰ Hemen “et” gehienetan “eta” erabiltzen duelarik Goyhetcek.

BLASONA: Yakintça, nobleciaren ethorki eta tituluac eracuxten dituen. "Bai are blasona ere / Eçagutcen baitut ongui, / Nahi dut escola ideki" (*Martchanta, aitorensemea, ar-tçaina eta erregue-semea* 22 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.

CARTESIANO: Descarte filosofo handiaren discipuluec çaducaten bere nausiaren ondotic, bestiac ez cirela mecanica hux baicen, arloya baten pare. "Cartesiano bat orai gogor bedi / Sinhexten gure untz hori / Dela makina bat, edo muntra iduri!" (*Saguac eta untza* 24 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.

CETRO: Erregue edo emperadoreec, thronuan yartcen direnean, escuan daocaten cigar urrezcobat, duten podorearen marca beçala. "Asto-çaïn bat behiñ cetro bat escuan" (*Asto cardoz cगतua, eta asto gatceç cगतua* 17 Lib. VI): LAF. 1852: 305.

Fableac edo aleguiac Lafontenetaric berechiz hartuac, eta Goyhetchec franxesetic escoarara berxutan itçuliac (Baiona 1852).

"curtidorrac" nota

- CICERO: Erromaco paganoen artean, esribatçaille eta pletiariric perfetena. “Eta behin be-thicotçat: / Çakhartçala berme guero / Biryilio eta Cicero” (*Escolierra, nagusia eta baratce baten yabea* 10 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- CODARIC: Leguezco billduma, edo legueac daduzcan liburua. “Eta causa orotan segui / Turcoen moda baledi / Ez laite bertce codaric” (*Listorrac eta erleac* 23 Lib. IV): LAF. 1852: 190.
- COLOMBOC: Christobal Colomb, untci capitaiñ ospatua, duela laster hirur mende eta erdi americaco leihorra descubritu çuena. “Eta hetaco usantcez, / Ikhusico ditutçunez, / Çare çu probetchaturen. / Colomboc hala eguiñ çuen / Etçaiten hambat igurikitceco / Segur aurkitcea hementche Colombo” (*Apoarmatua eta bi abateac* 25 Lib. V): LAF. 1852: 255.
- CURTIDORRAC: Laphurdin çurratçaillea. «Baratce-çaiñac utcia, curtidorrac hartcen du» (*As-toa eta bere nausiac* 8 Lib. II): LAF. 1852: 60.
- DESPENXARA: Cuarto edo cerrateguia sukhaldeari datchacona, eta çoiñtan eçartcen baitire mahaineco behar gauçac, yanari eta adari eta gaiñeraticoac. “Brigantac eror-ahala / Bacematçan bazterrera, / Goratceco despenxara / Hobeki lana etçoaken, / Erdiac bederen erori baitciren” (*Acheria eta indi-oillascoac* 18 Lib. VI): LAF. 1852: 309.
- FILOMELA: Rochinoleta. «Oihan batera yo çuen / çointan filomela cantaz baitçagoen» (*Filomela eta eta Prône* 4 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- FILOMELA: Rochiñoletaren bertce icena. “Filomela eguiaz ezta aprendiz baicic / Çure aldean eçarriric / Lambert bera chitcen duçu” (*Lehoiña, chiminoac eta bi astoac* 13 Lib. VI): LAF. 1852: 294.
- FLORAREN: Flora paganoen ustean, loreen yainco[sa].²¹ “Ez urrun hainitz handic bacen yaun çaharsco bat / Baratceentçat hainitz çuena maithagune, / Floraren aphez cena, bai Pomonena ere” (*Hartza eta baratcecoia* 16 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- FORTUNA: Yaincosa ontasun emailea, bainan ixua. “O Fortuna! du erraten / Templu bat duinat aguintcen” (*Oxoac eta ihiztaria* 21 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- FORTUNAREN: Tresor eta aberxatasun emaille yaincosa. “Guiçonon eskergabetasuna et inyusticia fortunaren aldera” (*Guiçonon eskergabetasuna etinyusticia fortunaren aldera* 17 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- FRIYIACO GATHIBOA: Esopo. “Ezta puchantça hazcarric / Eztenean batasunic. / hunen suyetean da aditcecoa / Friyiac gathiboa!” (*Agudea eta bere haurrac* 8 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- GAster:²² Estomaca edo sabela, greken lenguaiatic hartua. “Gaster yaunac dakhar haren imayina” (*Sabela eta membroac* 25 Lib. IV): LAF. 1852: 193.
- GORTHE PLENIERA: Azpico gucien biltçar yenerala. “Illabethe bethe batez, / Erreguec nahi çuela / Iduki gorthe pleniera” (*Lehoiñaren gorthea* 18 Lib. IV): LAF. 1852: 175.
- HARENA²³ [ARRANOARENA]: Paganoec arranoa çaocaten Yupiterren hegaztin faborita beçala. “Yupiter han goiecoa / Yainco ororen gaiñecoa, / Ardura omen da eneaten, / Ocupatua den arren / Mundoaren gobernatcen. / Ni cerbitçari harena,²⁴ / Oroc ongui dakitena, / Noiz edo noiz naski enea naiteke / Nere nausiaren pare” (*Arranoa eta phica* 20 Lib. IV): LAF. 1852: 181).

²¹ Kopian kalitatea txarra baina seguraski “yaincosa”.

²² Italikoz idatzia.

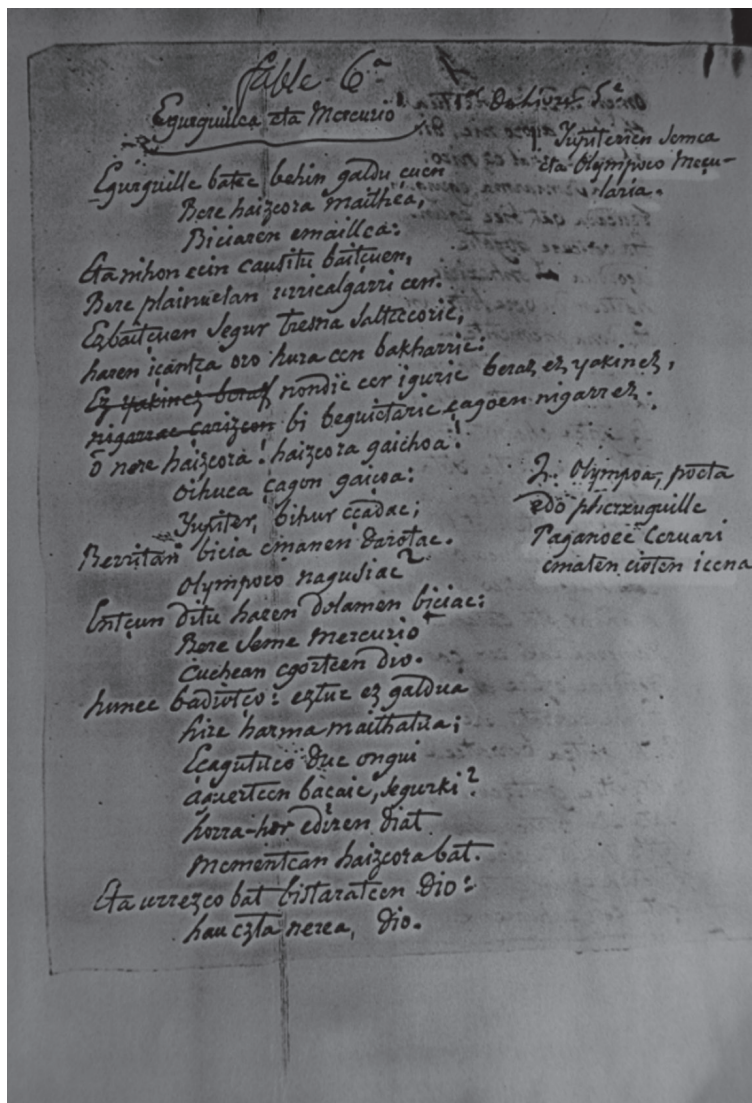
²³ Nota honen funtzioa ez da irakurlearentzat iluna den hitz baten azaltzea, baizik eta testu zati baten azterketaren egitea beste kasutan gertatzen zaion bezala.

²⁴ “harena”, “arranoaren”-dako.

- HYEROGLIFAC: Figura mysteriozcoac. "Trumpatu bat, bedariac, / Çartaco erosia eta hari braçac / Ez baitcetçaken harc ahantz niholere, / Ez utz esplicatu gabe, / Çuhur baten ganat egun batez gan cen, / Argui cerbait hortici bill othe ceçaken. / Eta erran cioen hunec berehala: / Hyeroglifac cirela" (*Erhoa çuhurtcia saltcen* 1 Lib. V): LAF. 1852: 197.
- HYPERBOLA: Mintçatceco molde bat, gauçac diren baino hagituz guehiagoco condatcen dituen. "Hunec uste çuen beraz hyperbola / cillegui citçaiela" (*Goardari desleyala bere gueçurraz galdua* 25 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- IKHATZ-USAIN-DUNA: Yainco-ukhatçaille beçala errea içateco lanyerean çabillana. "Yentil bat, aphur bat ikhatz-usain-duna / Yaincoric sinhexten ere etçuen" (*Oraclea eta impioa* 7 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- LAFONTENEN: Lafontene sorthu cen Château-Thierry deritçon Frantciaco hiri batean, 1621an. Hau içatu da fableguille gucietan perfetena. Sortcez izpiritu ederrenaz eta abe-raxenaz dohatua, eta iragan fableguille gucien obren leitiraz neurritua, eguiñ içan ditu fableac nombre handian, yakiñenec berec gusturic handienarekin eracurtcen dituztenac, eta haren icenari ospe seculacoa eman diotenac. Esopo sorthu cen bi milla eta laur ehun urtheren ingurua duela, Friyia deitzen den lehenagoco asiaco errexuma batean, *Amorio* ceritçon herri chume batean: sorthu cen gorphutcez arras desgraciatua, moldegaitz eta ixusia; ordaiñez izpirituric ederrenaz, çorrotcenaz, eta hedatuenez dohatua. Hura da fableguille lehena, eta bertce içatu diren gucien modela eta printcea (*Gau-aiñhara eta bi andreyerrac* 7 Lib. VI): LAF. 1852: 277-278.
- LAMBERT:²⁵ Franxes musicari ospatuenetariac bat. "Filomela eguiaz ezta aprendiz baicic / Çure aldean eçarriric / Lambert bera chitcen duçu" (*Lehoiña, chiminoa eta bi astoac* 13 Lib. VI): LAF. 1852: 295.
- LARHUNEC: Escual-herrico mendi gorenetariac bat: dituen bere inguruan, Urruña, Ascañ eta Sara, frantciaco aldetic, eta Berra, espaiñacotic. "Nic aldiz gothorki hauçoa hedoi en / Daducat nere copeta: / Larhunec nola capeta / Ekhe-arraioac ditut bara-razen" (*Haritça eta sesca* 16 Lib. IV): LAF. 1852: 172.
- LOREEN ERREGUIÑA: Arrosa. "Çoinaren aldean loren erreguiña / Baitcen, cion, choilki baratchuri miña" (*Lehoiñaren gorthea* 18 Lib. IV): LAF. 1852: 177.
- MENAYERIACOAC: Menayeria da establimendu handi bat, Parisen eta asco bertce hiri handitan aurkitcen dena, ceinetan hazten eta arthatcen baitire, munduco toki urrunenetariac bilduricaco animale arraro eta salbayenac. "Duda gabe eguiñen çutzen ohoreac / Hec menayeriacoac" (*Epherra eta oillarra* VIII Lib. 6): LAF. 1852: 279.
- MERCURIO: Yupiterren semea eta Olympoco meçularia. "Mercurioco aldiz escain eta eze-man" (*Egurguillea eta Mercurio* Lib. 6 VII): LAF. CB163 BNF.
- MICROSCOPAREKIN: Microscopa da beriña edo largabista bat, gauçaric ttipienac hagituz larritcen dituen; eta beguiz ecin ikhusiac ere, errechki ikhus-arazten. "ceinec ez baitute naski / nihoiz, nihon deus ikhusi / Microscoparekin baicic" (*Goardari desleyala bere gueçurraz galdua* 25 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- MILICATU: Luçatuz hauciac, partidac tchupatu, chucatu. "Yueac, claro errateco, / Ordu luke khechatceco. / Ala, oraindic ez othe du, / Aski hartça milicatu?" (*Listorrac eta erleac* 23 Liburu IV): LAF. 1852: 189.

²⁵ L'abbé Lambert, Goyhetcheren garaikidea zen frantses musikaria, musiko liturgiko-egilea eta harmonizatzailea zena bereziki, dateke.

Lafontenen fableena. Liburu Çazpigarrena

«Mercurio» eta «Olympoco» notak

CB 163, Bibliothèque nationale de France

MITISEC:²⁶ Latíñez, eztiá, malxoa. “Huntaz net segur çaudete / Oro escuraco çarete / Eguia erran çuen: badu antce asco / Gure yaun Mitiseç, bigarren aldico, / Hec yoca eta trum-patceco” (*Gathua eta arratoiñ çaharra* 22 Lib. V): LAF. 1852: 249.

²⁶ Ikus in La Fontaine “Il prophétisait vrai: notre maître Mitis” (*Le chat et le vieux rat*). La Fontaine-ren alegian katuak, “Mitis”-ez gain beste anitz izen baditu, Rodilard, *l’Alexandre des Chats*, *l’Attila*,

- MOGOLAT: Tartaroen herria. “Guiça Mogolat da heltcen / Erraten diote hemen” (*Fortunaren ondotic dabillana, eta ohean dagoelarik igurikitcen duena* 18 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- MORFEOC YAUREGUIAREN / PORTALIA UNKITU ÇUEN:²⁷ Oro barnean loric sotillenean sarthuac çauden. *Bi adiskideac* 14 Lib. VI): LAF. 1852: 297.
- MORFEOREN: Morfeo, paganoen jainco falxoetarik bat, loaz eta gauazco errepausuz cagatua cena. “Gau batez bacotcha çagoela lotan / Morfeoren besoetan” (*Bi adiskideac* 14 Lib. VI): LAF. 1852: 297.
- NEPTUNOC: Ixasoco yaincoa paganoen arabera. “Bertce traficari gucien gainean, / Neptunoc eta Atroposec / cerga biltçaille handiec, / Berea pasatu çuketec ascotan” (*Guiçonon esker-gabetasuna et inyusticia fortunaren aldera* 17 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- OLYMPOCO: Olympoa, poeta edo pherxuguille paganoec ceruari ematen cioten icena. “Olympoco nagusiac / Entçun ditu haren dolamen biciac” (*Egurguillea eta Mercurio* 6 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- PARCA: Parcac, hirur axo ciren, ceinac bertce munduan, paganoen arabera, hari baitciren mundu huntaco bici gucien, bat iruten, bertcea çuntzaren biltcen, et hirurgarrena, Atropos, çuntzaren picatcen: pica-aldi bacotchean lurean norbait hiltcen cen. «Parca beltza, eta hunen / haiztur latzac nekhez lotcen citçaiçcoten» (*Oxoia eta ihiztaria* 21 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- PERSACO:²⁸ Asiaco Erresuma bat orai Mahometen erliyionecoa. “Persaco sal-erosle bat / ~~ei~~ Cioala behin negociatcerat” (*Goardari desleyala bere gueçurraz galdua* 25 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- POMONA: Pomona, fruituen Yaincosa. “Ez urrun hainitz handic bacen yaun çaharsco bat / Baratceentçat hainitz çuena maithagune, / Floraren aphez cena, bai Pomonena ere” (*Hartza eta Baratcecoia* 16 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- PROÑE:²⁹ Pandionen alaba, ainharara chanyatua içatu cena. «Proñe-ainharac behin lehen / Bere tokia utzi çuen» (*Filomela eta Prône* 4 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- SULTAN: Icena, Turcoen emperadoreari ematen çaiona. “Sultan Leoparrac lehen / Hainitz guerthacari onen bidez, omen” (*Lehoina* 23 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- SURATEN: Lebante aldeco Indietaco hiri aberax bat. “Fortunac baditu, omen, / Bere templuac Suraten” (*Fortunaren ondotic dabillana, eta ohean dagoelarik igurikitcen duena* 18 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.

[vrai] *Cerbère, le Galand, le Général des Chats...* Goyhetchek, La Fontainek katuari ematen dizkion izenetan, ez ditu denak itzultzen, atxikiko ditu bakarrik bere kondaketaren tentsio dramatiko-komikoaren-tzat ongi direnak, izen bat garaiakotzen duelarik komikotasuna handitzeko (Alexandre → Bonaparte): *Rodilard* («Rodilardo»), *l’Alexandre des Chats* («gathuen Bonaparte»), *l’Attila* (ez du ezartzen itzulpenean), *vrai Cerbère* (ez du ezartzen itzulpenean), *le Galand* (ez du ezartzen itzulpenean), *Général des Chats* («gathuen yenerala[ri]»). Apologoaren komiko-erregistroaren handitzeko «Mitis» izena atxikitzen du etimologia latinoa emanez. Zergatik? Goyhetcheren irakurleak eskola handiak eginak ez dituenek, ez baita badaezpada latinista (ik. in op. cit. Oyharçabal 1999). Irakurleak irri egin dezan, haren eta autorearen artean «pakto» bat behar baita, testu-konplizitate bat. Hain zuzen, katuaren deituraren erran nahia-
ren (*mitis* = ezia, latinez) eta ekintza krudelaren artean den desorekak komikotasuna sorrarazten du: arratoi guziak, salbu zaharrena, janen baititu hain izen ezia duen Mitisek.

²⁷ Goyhetchek hemen, irakurle arruntarendako testuak ukan dezakeen iluntasuna argitzen du.

²⁸ Frantsesez *Perse*.

²⁹ Ik. *Philomèle et Procné* frantses bertsoan. Ik. «Philomela» sartzea. Ortografia ezberdinak: «Proñe» / »Prône» / «Proïne».

- TEREO: Mende çaharretaco erregue bat, ezcondua Proiñe Filomelaren aizparekin; eta hau bekhatuta behartu çuelakotz, içatu ciren gambiatuac, Proiñe enadara, Filomela rochiñoletara eta Thereo³⁰ bas-oillarrera. Ordutic rochiñoletari ematen çαιο maiz icena Filomela. “Entçun eçaçu hobeki / Cantatcera noatçuna: / Hura da Tereo, eta hirrixa harrena. / Tereo cer? hura dea cembait yaki / On çaiena mirueri?” (*Mirua eta rochinoleta* 15 Lib. V): LAF. 1852: 231.
- TITANEN GARHAILEARI: Yupiterri. Titanac ciren yigante batçu lehenago Paganoen ustearen arabera, ceruari asaut eman ciotenac, mendiac elkharren gaiña eçarriz. Baiña Yupiterrec ihurtçuri colpeca chahutu cituen eta egotci bere mendien azpian. Horrengatic da deithua fable huntan: Titanen bentçutçaillea. “Pasaier batec ikharan / Tempesta baten erdian, / Ciotçan aguiñdu behin ehun idi / Titanen garhaileari” (*Yupiter eta pasaiera* 10 Lib. VI): LAF. 1852: 285.
- TURCOEN GUERLEZ: Cruçadac hameca eta hamabigarren mendetan. «Ez naiz ni orhoitseguric / Eguinic gurekin çuc egon-aldiric, / Turcoen guerlez guerostic / Erraçu, cer gogo duçu?» (*Filomela eta Prône* 4 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- URREZCO MENDECOTARA: Hastapeneco dembora inocent hec, çoinetan guiçonac ezcurrez eta baratcecariez baitciren bici. “Eta hec nahico tugu / Aleguiñaz obligatu / Yanari simple hetara / Urrezco mendecotara!” (*Oxo eta artçainac* 19 Lib. V): LAF. 1852: 241.
- YAPONEN: Erresuma puchant bat Chinaren Nord-estean. «Fortuna Andrea Yaponen / Hari cela bere dohainen isurtcen:» (*Fortunaren ondotic dabillana, eta ohean dagoelatic igurikitcen duena* 18 Lib. VII): LAF. CB163 BNF.
- YUBANTCIACO URETAN: Ithurri bat, çoiñen urec baitçuten, çahartua berriz gaztetceco berthutea. Baiñan ithurria, nihoiz poeten edo berxolarien cascoan baicic içatu eztena. “Goiz-arrax maiñatcen gare / Yubantciaco uretan” (*Alargun gaztea* 2 Lib. VI): LAF. 1852: 266.
- YUNON: Yupiter, paganoen yainco gucien nausiaren esposa eta betan arreba. “Paona lehen behiñ Yunon yaincosari / Pleiñi citçaion samiñki” (*Paona Yunoni pleintaca*. 13 Lib. V): LAF. 1852: 226.
- YUPIÑEC: Yupiñ, Yupiterri trebentziaz emaiten cioten icena. Hala nola, Piarresentçat erraiten baitugu: Bettiri edo Peillo. “Yupiñec orduan leguez baderroie” (*Iguelac erregue-galdez* 10 Lib. III): LAF. 1852: 111.
- YUPITERREC: Ikhus, Yupiter eta Yupiñen gaiñean, hirur hogoigarren flableari (sic) iratchiki notac. “Yupiterrec lehen borda bat baçuen, / Errentan çoiña eman nahi baitçukeien” (*Yupiter eta bordaria* 2 Lib. IV): LAF. 1852: 140.
- YUPITERREN HEGAZTINA: Arranoa. “Yupiterren hegaztina, / Hedoietaco erreguiña, / Behiñ bele batec ikhusi çuen / Cikiro bici bat goiera eramaten” (*Belea, arranoa imitatu nahia* 18 Lib. V): LAF. 1852: 235.
- YUPITERRI: Jupiter,³¹ pagahotasuneco [sic] jainco falxo gucien nausia. “Eman ciren Yupiterri oro betan oyhuca” (*Iguelac erregue-galdez* 10 Lib. III): LAF. 1852: 110.

³⁰ «Tereo» / «Thereo»

³¹ «Yupiter» / «Jupiter».

V. NOTAK 3: *Florianen Fableac Goyhetche apheçac franxesetic escoarara pherxutan itçuliac* (CB 162)

ALCAMENAREN: Alcamena, Herculesen ama. “Alcamenaren semea / Merecimenduz bethea” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ALHAREN: Alha, Turcoec yainco soberanoari ematen dioten icena. “Alharen probidentcia / çoin den adoragarria!” (*Derbicha, bele-emea eta falcoina* 11 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ALTEÇA: Printceri ematen çaioten titulua ceinac erran nahi baitu goratasuna. “Cer çure alteça hemen / dugu beraz ikhusico / Yauxia gu ganaraino [?]”³² (*Chiminoa eta leoparra* 1 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ANGORA: Gathu mota baten icena. “Andere batec maitheki / Angora eder bat nasaike / Bazcatcen çuen pochinez / Çuzken delicatuenez” (*Gathua eta Arratoinac* 17 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ARISTOTEC: Aristote, duela bi mila³³ eta berreunbat urthe Greciaco philosopho ospatuenetarik bat. «Aristotec greco gazte / Bere escolan cituenei / Maiz erraten [çaiotena]»³⁴ (*Herbia, bere adiskideac eta bi bas-ahuntzac* 7 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ARSENICA: Poçoïña. «Sartcen du escribanian³⁵ / Presa³⁶ on bat arsenica» (*Autorra eta saguac* 20 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ASIACO: Asia da munduaren *bortz*³⁷ çathi handietarik bat: bertce laurac dire: Uropa, Africa, America eta Oceania. “Asiaco toki yentil batçuetan / Elefantac dire ohore³⁸ handitan” (*Elefant churia* 14 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ATABLE EGUITEA:³⁹ Atable eguita da othuruñtça on eguita. “Bestia titchacabeez / Aireco edo lurecoez / Eguiten çuen masacre, / Guero gurentki atable!” (*Gathua eta catalocha*⁴⁰ 16 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

BARBETA:⁴¹ Çacur mota bat, ille hartci-duna. “Barbeta batez plainua / Içatu cen aditua” (*Chacur ttikia* 8 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

BATCHILLEROAC: Batchillerco edo bachiliercoa, da escoletan ardiexten den lehen gradua. “Bi bachelier gazte doctor baten etchean, / Eguin-ahalac eguin hari ciren lanean” (*Bi batchilleroac* 8 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

BENUS: Benus, maithantça eta axeguin lohien yaincosa. “Martese, Minerba, baita Benus bera / yin ceizcan besarcatera” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

BERE PUTÇUTIC EGUIA...: Filosofo paganoec ikhusiric yende artean etcela gueçur, trampa bengantça eta bicioric baicen, exituric guiça-naturaleçaz, asmatu çuten eguia goan cela

³² Ene kopian ez da ongi ikusten galde-ikurra den, ala harridurazko-ikurra.

³³ Hemen «mila».

³⁴ Irakurketa dudazkoa.

³⁵ Hemen, mublea da, ik. frantsesez *écritoire* (gaztelaraz *escritorio*).

³⁶ Ik. «presa» edo «prisa» in *OEH* «Toma; taza, cantidad que se toma. “Prise de tabac” *VocBN*. “Kafe-prisa, une tasse de café” Lh. «Xokolat-presa, une tasse de chocolat» Ib.».

³⁷ «bortz» gainetik berriz idatzia.

³⁸ Irakur «ohore handitan», Goyhethek hastapenean idatzi gogo zukeen «ohoretan».

³⁹ Ik. frantses expresioa: *À table!*.

⁴⁰ Ik. gaztelaraz *catalejo* «de ‘catar’, ver, y ‘lejos’ m. Anteojo para mirar a larga distancia.” (María Moliner, *Diccionario del uso del español*). Frantsesez *lunette*. Ik. Florian *Le Chat et la lunette*.

⁴¹ Ik. frantsesez *barbet*. Ik. Florian in *Le petit chien*.

- CHLORIS-EN: Chloris, andere publico guiça-çale bat. «Sagu-casta gaitzexiac: / Ez guerlari handi, ez hunen gloria, / Ez ospexu bictoria, / Ez-çaiteken hunec deusic / Errespeta ceçakenic / Guehiago / Chloris-en buketa ttipiño bat baino» (*Autorra eta saguac* 20 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- CICERON BERRIA: Erromanoen demboraco mintçatçaile ederrena. «Diduritçait cerbait dudala ikhusten: / Bainan ez dakit hargatic / Cerc nauen trabatcen garbi ikhustetic. / Discurxa horiec hec çaduzcatela, / Ciceron berria, hastean beçala / Net elokentki mintçocen» (*Chiminoa lanterna-mayica escuetan* 7 Lib. II): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- COKETA: Coketaz aditcen da nescatcha bere buruaren prinpiñatceaz, eta bide hortaz agra-dor-razteaz hurren choilki ocupatua dena; orobat griseta⁴³ deithatcen dena. “Andere Caticha, gazte eta pullita, / Oroz-gainetic coketa, / Lotcen ciçaion lanari, / Diot, bere aphaintceari” (*Coketa eta erlea* 13 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- CONFUTCEC:⁴⁴ Confutce, Chinaco filosofo, legueguile çuhur ospe handicoa. “Lagunari eguin diokeçun onac / Eztitcen dauzkitçu dituzketçun penac. / Confutcec erran du hori: / Garraiz-con guciac haren doctrinari” (*Ixua eta perlesiatua* 20 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- CONSTANTINOPLEAN: Turcoen hiri kapitala. “Biaya luze bat eguin duenean, / Cofrettoa besa-pean, / Goiz batez gure guiçona / Hartua bere eximena, / Sartcen çaitçu bada Constantioplean” (*Pacha eta derbicha* 7 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- CORNACAC: Cornaca⁴⁵ da elefantaren çain eta tratatçaillea. “Ah! Cornacac derro: humillegui çare” (*Elefant çhuria* 14 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- CRESUS: Cresus, duela bi milla eta bortz ehun urtheren ingurua, Lydiaco Erreguea, tresor biltçaille eta metatçaille ospatua (*Guiçonttoa eta tresorra* 4 Lib. II): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- CROCODILA: Animale bat da, urean edo leihorrean berdin bici dena, ezcata lodi batez gor-phutz hurren gucia estalia duena, guiçonac berac irexten dituen. “Crocodila icigarri bat / Dathorkiote alderat, Yauziric betbetan uretic camporat” (*Crocodila eta colaca* 11 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DATA: Data, fruitu bat da amendaren iduricoa, Africaco toki [khalduetuan]⁴⁶ ethortcen dena. «Ithurri baten aldean haurrac hor du aurkitcen / Data-ondo bat ceina fruituz cena estalia baitcen» (*Haurra eta data-ondoa*⁴⁷ 22 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DERBICHA: Turkoen arteco penitent. “Arabiaco lurretan / Aurkitcen cen ordu hartan / Derbicha çuhurrenari, / Cacha huntan, derro, bada / Perla eta diamanta / Preciatuene-taric” (*Pacha eta derbicha* 7 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

⁴³ Ik. frantsesez gaur zaharkitua den *grisette* hitza: “1. (1660 «fille vêtue de grisette») (...) Jeune fille de condition modeste ouvrière dans les maisons de couture, de mœurs faciles et légères” (*Petit Robert* hiztegia).

⁴⁴ Frantsesez *Confucius*, gatzeleraz *Confucio*.

⁴⁵ Ik. frantsesez *cornac* hitza: «emprunt. au port. *Cornaca*, du cingalais *kūrawanāyaka*. 1. Celui qui est chargé des soins et de la conduite d’un éléphant» (*Petit Robert* hiztegia).

⁴⁶ Eskuizkribuan ez da ongi irakurtzen. Ene irakurketa, hain zuzen «Africaco toki khalduetuan» egokia baldin bada, «toki berotueta» da (ik. latinez *caldus*, gatzeleraz *caldo*: «bero»).

⁴⁷ Aitzineko idatzaldian (CB 162) Goyhetchek *Haurra eta amenda-ondoa* ezartzen du, seguraski bel-durrez irakurleak Florianek erabiltzen duen *datier* hitza, *data-ondoa* itzuliz ez duela ulertuko. Halere, ikusten da, azkenean, inprimatzeko prestatzen duen bertsio garbiagoan, euskaraz “data-ondoa” ren erabiltzeko deliberua hartu duela, azalpenean ongi azpimarratzen duen bezala “data” ez baita “amenda”, baizik eta “amendaren *iduricoa*”. Deliberuaren hartzearekin batera doa notaren gehitzea. Notak zehaztasuna ekartzen du, eta anbiguitatea apaltzen du inprimatzeko prestatzen ari duen idatzaldian.

- DERBICHA: Derbicha, Turcoen artean yende artetic urruntcen eta erretiramenduan othoitzezco eta penitentciazco bici bat ceramatenen ermitau guisa batçuen icena. “Derbicha bat, hox, hitz batez erraterat, / Cidan amoina galdez, / Eta othoitzez” (*Derbicha, bele-emea eta falcoina* 11 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DIALECTICA: Chuchen bai-ta sotilki arraçoinatcen eracuxten duen yakindea. “Çoin dudan madaricatcen / Doctor urguillus batçuen / Abillecia ilhauna, / Dialectica deitcen dena” (*Bi acherien haucia* 3 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DILEMNA: Arraçoynamendu mota bat. “Dilemna hau da segura / Ez hori, yaun escoliera, / Nausiac derro biciki: / Uste dut banaiezen⁴⁸ çu beçain acheri” (*Bi acherien haucia* 3 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DIPLOMA: Titulua. “Acheri batez da hemen kestione; / Argumentari handiaz, / Fin-gabeco hitzuntciaz; / Eta ceinac eracuxten / Erretolica baitçuen; / Çuelaric hortaraco / Diploma cemona dretcho” (*Bi acherien haucia* 3 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DOFIÑA: Ixasoco arrain handi bat, idukia guiçonon adiskidetçat. “Dofiña baten gainean baçohazen costara” (*Lamurra eta bere Ama* 19 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DRAMA: Theatraco peça, guchienean pherxutan dena. «Hainitz errencura çuen author bateg, / Çaduzcatela saguec / Haren obra hoberenac / Erdi-janac. / Cembat nahi çetçan armarioz chanya / Eta arteac oro heda, / Gathu onac ere guarda; / Deusec ez-çuen balio: / Prosa, pherxu, drama, istorio <edo> istorio, / Guciac ciren hasiac» (*Autorra eta saguac* 20 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- DROMADEROA: Dromaderoa, Africaco animale bat, larria, hazcarra, oincari ecin akitua, guizonen⁴⁹ cerbitzuraco guciz preciatua. “Rhinocero batec gazte ta hazcarrac / Dromaderorari cerron behin: errac / Othoi, anai, certaco den / Hain myristua gu bien / Zoriac eguin zortea” (*Rhinoceroa eta dromaderoa* 4 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- ENTCICLOPEDIA: Dakintça gucien bilduma. “Entciclopedia / Huntan da gucia” (*Charlatana* 14 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- EPICURO:⁵⁰ [azalpenik gabe].
- ERRETOLICA: Dakintça, ederki mintçatcen ~~ihak~~ eracuxten duena. “Acheri batez da hemen kestione; / Argumentari handiaz, / Fin-gabeco hitzuntciaz; / Eta ceinac eracuxten / Erretolica baitçuen; / Çuelaric hortaraco / Diploma cemona dretcho” (*Bi acherien haucia* 3 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- ESCOT:⁵¹ Escot, Ecotiaco dialectari edo arraçoincari ospatua bere sotiltasunaz. “Utziric Aristoteles⁵² / Bai eta Escot sotillaren / Argumento simpleguiac” (*Bi batchilleroac* 8 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- FALCOINA: Falcoina, basa hegaztina, lehenago yende handi eta nobleec ihiztatceco escolatcen çutena. “Eta ordu berean, hedoi en aldetic / Falcoin bat yauxten da mokhua betheric” (*Derbicha, bele-emea eta falcoina* 11 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

⁴⁸ Goyhethek lehenik idatzi du «banaicen», eta gero «c» barratuz, «banaizen».

⁴⁹ Gehienetan Goyhethek idazten du «guiçon», ez «guizon».

⁵⁰ Ikusten den bezala, “Epicuro”-k ez du azalpenik *in margine*. Goyhethek nota horri “3” zenbakia eman dio, baina nota horretan “Pythagoras” sartzearen azalpena da aurkitzen.

⁵¹ Jean Dunsou Scott, Eskozian sortua, «doktoze sotil» (docteur subtil) deitua. <www.archive.org/stream/.../franceautempsd03vaub_djvu.txt>

⁵² «Aristoteles» / «Aristote».

FILOSOFIAC: Florian hemen duda gabe, mintço da filosofia eguiazcoaz ceina ez baita bertceric baicen Ebanyelioa; filosofo eguiazcoac eta christau ona dire biac bat. “Leen bertcelaco filosofoac çoin gocho eta maltcho diren, hirur hogoi urthe hautaco errebolucione odolxuec eracuxten darocute” (*Filosofoa eta Gau-aiñhara* 15 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

FORTUNA: Yaincosa ixu, tesor ta ontasun emaillea. “Fortunari lotcen çαιο, / Eta hula erraten dio” (*Pan-yaincoa eta Fortuna* 14 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

HERCULES: Hercules, duela bi milla eta sei ehun bat urthe, bere gorphutzeco indar, eta eguintça estranioez, [yankuaren]⁵³ pare, ospatua cena paganoen artean. “Hercules ohore hautaz çorataua” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

IBERIACO: Mende iraganetan Espainiari ematen citçaion icena. “Laster, laborariac aguinduciona / Philipeç ardiexten du guduan gaiña. / Eta Iberiaco thronuan yarria, / Ahantzi ez çuen ez harc laboraria” (*Castillaco laboraria* 8 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

KHIMERA: Aireco gauça bat, ilusione bat. «Ez dela baicic khimera: / Eta ilusione horieç mai-zenic / Dathorzela urguillutic» (*Chartala* 15 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

LAMURRA:⁵⁴ Lamurraren icena ematen diogu, amodio profano eta likixari, amodio garbi eta çucenezcotic berehtecotçat. “Lamurra citçaion yayo urretic bere aldean” (*Lamurra eta bere ama* 19 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

LORÑON:⁵⁵ Lorñona da catalocha ttiki bat, bereciki theatretan usatcen dena. “Horra egun batez non duen atzematen / Muble luche, beltch bat, bere bi burutan / haren estonimendutan / fixatuac dituen / Net garbiac bi berina. / Hura cen lorñon hetaric / Theatretaraco asmatuetaric” (*Gathua eta catalocha* 16 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

LYNTCHA:⁵⁶ “Badohaco orduan nahiz harrapatu; / Baina yaincoac colpez traça du chan-yatu: / Bihurtcen çαιο aldizca / Oxo eta acheri, chimino eta lyntcha” (*Cortesanoa eta Proteo-yaincoa* 11 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

MARGOTA:⁵⁷ Phicaren icengoitia. “Bere senharraz cenean Margota çampatua / hauçoa-gana cioan lasterrez damutua” (*Phica eta paloma* 14 Lib. II): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

MARTESE: Martes,⁵⁸ guerlaco yaincoa. “Martese, Minerba, baita Benus bera / yin ceizcan besarcatera” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

MECENA:⁵⁹ Mecena, duela bi mila⁶⁰ urthe, Augusto Erromaco emperadorearen lehen ministroa, dakinxu pherxuguile eta escribaile izpirituxuac ohoratcen eta laguntcen cituena. “Pintore, ~~oficia~~ escultore / Sabant, ~~escultore~~ ~~oficia~~le, / Yende izpirituxu guciez gaindia, / Ceinec lehian baitçuten / Hitz ederrez balacatcen, / Eracuxten deseñuac, ~~eracux-~~
~~ten~~, / Eracuxten liburuac, ~~eracuxten~~, / Entçuten ere abisac / Harc eman nahi çaitzenac; /

⁵³ Irakurketa dudazkoa.

⁵⁴ Ik. frantsesez *l'amour*. Ik. Florian: *L'Amour et sa mère*.

⁵⁵ Ik. frantsesez *lorñon*.

⁵⁶ Ik. frantsesez *lynx*.

⁵⁷ Ik. frantsesez *margot* pikaren zentzuan: “II. Pop. Pie. Autrefois ces braves savetiers n'avaient que des pies (...). Les portiers ont suivi le mouvement: ils ont remplacé la margot par le perroquet ou la perruche (Kock, *Ni jamais*, 1835, p. 14). Le vol des piverts, des margots et des merles (Rollinat, *Névrotes*, 1883, p. 171).» *Trésor de la Langue Française informatisé* (Lc), URL: <<http://atilf.atilf.fr/tdf.htm>>. Ik. *La pie et la colombe in Fables de Florian* (1874: 60)

⁵⁸ “Martese” / “Martes”.

⁵⁹ Frantsesez *mécène*.

⁶⁰ Hemen «mila», beste batzuetan «milla», adibidez in *Hercules Olympoan* 6 Lib. III. FLO. CB 162.

- Deithatcen çutela Mecena handia” (*Basurdea eta rochiñoleta* 3 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- MINERBA: Minerba, çuhurtciaren eta jakitatearen yaincosa, ceinari conxacrataua baitcen untza paganoen demboran (*Arranoa eta untza* 21 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- MINERBA: Minerba, çuhurtcia eta yakitatearen yaincosa. “Guiça Martese, Minerba, baita Benus bera / yin ceizcan besarcatera” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- MINOS: Minos, paganoen fedean, yuye lehen-azkena, bertce munduan arima guciac yuyatcen dituen (Yupiter eta Minos 7 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- MINOSEN: Minos, lehenago paganoen ustearen arabera, bertce munduan onen eta gaitztoen yuye soberanoa. “Minosec, ez baitceçaken / ya bere oficioaren / Yasan carga nekhezcoa” (*Minosen balentça* 14 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- NEMBROD⁶¹ BERRIAC: Nembrod, mende çaharretan ehiztari eta guerlari ospatua. “Han gure Nembrod berriac / Hara huna erne beguiac” (*Gathua eta catalocha* 16 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- NILAREN: Eyiptoco ybai ospatua bere igaitçaz hango lurrac guicentcen dituen, eta sor-arazten abundantciaric mirexgarriena. “Nilaren ~~egu~~ heguian egun batez lehen” (*Crocodila eta colaca*⁶² 11 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- OLYMPOAN: Olympoa, paganoen cerua. “Hartua Olympoan içatu cenean” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- OZPINA: Arranoa. «Ozpina dabilçan chori ospatua / Banderiça batez gorthean beltztua, / Ceruco egoitçatic urrun khasatua» (*Arranoa eta untza* 21 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PACHA: Turkian probintcietaco buruçagui[ara].⁶³ “Africano baten-ganic / Daducat ikhasia nic, / Turkian Pacha bat behin / Cacha ciguillatu precios batekin / Citçaiola gan arraiiki” (*Pacha eta derbicha* 7 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PAN: Pan, lehenago paganoen demboran, artçainen eta hauki behatcen çaizcoten gucien yaincotçat, poeta edo pherxuguillec asmatua. “Yabal eçac, derro Pani / Senti duken changrin hori” (*Pan-yaincoa eta Fortuna* 14 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PANTHERAC: Africaco eremu harexutan, basa-bestia cruelenetaric bat. “Baina lehoin⁶⁴ centçudunac / Beldurtcen cituen hartz eta pantherac” (*Lehoiña eta leoparra* 22 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PARKEAN: Parkea da, yaureguien inguruan içaten ohi den barrendegui bat ihiztatceraco. “Yauregui bateco parkean yarri cen” (*Gathua eta catalocha*⁶⁵ 16 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PERRUCHA: Perroket emea. “Perrucha, cardinalea / Eta ttarina simplea, / Hauc ere beha çorrotzki / Çagoz(?)con⁶⁶ arlekinari” (*Arlekin-arropa* 4 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

⁶¹ Ik. frantses forman *Nemrod* (*Genesis* 10, 9)

⁶² Ik. Florian *Le crocodile et l'esturgeon*.

⁶³ Irakurketa dudazkoa.

⁶⁴ «lehoinaren» / «lehoiñari».

⁶⁵ Frantsesez *lunette*. Ikus “Le chat et la lunette” in *Fables de Florian* (1874: 26).

⁶⁶ Barratua den hitz-zatia ez da ikusten kopian.

- PHENİÇA: Pheniça, Antigoaco pherxuguille edo poeten arabera, cen hegaztin bat bere arraatic bakhaitza eta hil ondoan, bere hauxetarik berriz phitzten cena. “Arabiaco lurretic / Ethorria trumpaturic, / Pheniça gure oihanetan, / Egun eder batez cen ikhusi betbetan” (*Pheniça* 13 Lib. II): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PHILOMELA:⁶⁷ Rochinoletaren bigarren izena. “Philomela! guri eta maithagarriac / Egun ederrac yitean” (*Rochinoleta eta paona* 5 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PLATON: Platon, filosofo grecoa, duela bi mila eta berreun urthe bici cena, eta filosofo yentil gucietan, bere izpiritu çorrotz eta hedatu, bai eta bere dotrina ederra-gatic ospatuena; eta Dibinoa deithatua. “Baçarraizcoia Zenonen dotrina herxiari? Edo Epicuro baten escola laçoari? Pithagora bati edo Platon Dibinoari?” (*Sabanta eta Bordaria* 1 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PLUTUS: Plutus, tresor eta abariciaren yaincoa. “Baina Plutus, hirriz-hirriz / Besta hartan parte nahiz, / Harroki çαιο hurbiltcen” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PROSA: Pherxutan ez-den escribua. «Hainitz errencura çuen author batez, / Çaduzcatela saguac / Haren obra hoberenac / Erdi-janac. / Cembat nahi çetçan armarioz chanya / Eta arteac oro heda, / Gathu onac ere guarda; / Deusec ez-çuen balio: / Prosa, pherxu, drama, istorio <edo> istorio, / Guciac ciren hasiac» (*Autorra eta saguac* 20 Lib. V.): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PROTEO: Paganoec bere[n]⁶⁸ millaca yaincoen artean baçuten hau ere, Proteo deitzen çu-tena ceren hartzen baitcituen nahi cituen itchura diferent guciac, eta baitcen ecin sesitua ez mintçatua, berac nahi ez baçuen. “Erresuman aguertu içurritea cen, / Eta hunen furia yabal ez-çaiten / Yainco-Proteoc bere abis dibinoa / Non ez-çuen ematen haren gaine-coa. / Yainco hau, guciac badakitena ongui, / Bici gaitzeco da eta ethorcorra guti” (*Cortesanoa eta Proteo-yaincoa* 11 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- PYTHAGORAS:⁶⁹ duela bi mila eta hirur ehun urtheen ingurua, Grecian bere dakintasun handi eta morala garbia-gatic haguiz famatua. “Baçarraizcoia Zenonen dotrina herxiari? Edo Epicuro baten escola laçoari? Pithagora bati edo Platon Dibinoari?” (*Sabanta eta bordaria* 1 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- RHINOCEROA: Africaco basa-bestia bat urean eta leihorrean berdin bici dena, larria, ezcatua eta sudurraren gaineco aldean dakharren adar zorrotzagatic, latzgarria. “Rhino-cero batez gazte ta hazcarrac / Dromaderoari cerron behin: errac / Othoi, anai, certaco den / Hain myristua gu bien / Zoriac eguin zortea” (*Rhinoceroa eta dromadero* 4 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- ROLINEN:⁷⁰ Rolin, Françiaco istorio escribatçaille ospatuena eta çuhurrena. “Çaharren hori hari cen Rolinen eracurtcen” (*Cartazco gaztelua* 12 Lib. II): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- SEGUANAREN: Sena, Parisco arribera. “Horrela mintço guinela, / Sentitcen ez-guinduela, / Aurkitu guinen betbetan / Seguanaren heguetan” (*Peisanta*⁷¹ eta ybaia 6 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

⁶⁷ Ik. *Philomèle et Procné* frantses bertsioan. Ik. in Goyhetché, «Proñe» sartzea.

⁶⁸ Ez da ongi irakurtzen kopian.

⁶⁹ “Pithagora” / “Pythagoras”.

⁷⁰ Charles Rollin (Parise 1661-1741), frantses historiagile eta irakaslea, XVIII. mendean historia zaharraz eta pedagogiaz liburu ugariaren autorea.

⁷¹ Ik. frantsesez *paysan*. Ik. Florian in *Le paysan et la rivière*.

- SOLDAN: Turcoen artean printze⁷² soberanoen izena. “Hauzoco paonetan ederrena cena / Soldan fierra” (*Rochinoleta eta paona* 5 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- SOLDANAC: Turcoen lehen buruçaquiari ematen çaion icena. “Gure soldanac du choilki / Bisir-handia egorri / Mahomet profeta-ganat / Ordre bat eramaterat” (*Pacha eta derbi-cha* 7 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- SYRIACO: Eyiptoaren hauçoco erresuma aberax bat orai Turco handiaren meneco dena. “Syriaco erresuma guciz aberaxa” *Cortezanoa eta Proteo-yaincoa* 11 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- TALAPINEC:⁷³ hola dire deithatcen Siam-go eta Pegu⁷⁴-co erresumetan, yainco-falxoan apheçac. “Gure Talapinec hori erran dute, hortaz duda hortaz ezdaiteke” (*Elefant churia* 14 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- TRAYEDIA: Theatraco pheça bat, beira egoileac, batean ikharaz bethetcen, bertcean nigarrez, haur tropa bat beçala, atchikiten dituen. “Colaca onest bat han aurkitcen cena / Trayedia hura ikhusi çuena, / Latztua tretu hortara / Badioa gordetcera / Ur handiaren çolara” (*Crocodila eta colaca* 11 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- TYRCIS: Tyrcis, duela bi mila urthe munduan cen artçain bat, pherxuguille orducoez ha-guitz ospatua. “Soinean gibeciera,⁷⁵ / Escu batean cigorra, / Eta bertcean çhiis chirola, / Buruan ere çakharla / Chapel⁷⁶ churi biribila, / Berdez net chingolatua / Cocoxera amarratua: / Penxa çauçe guciec, / Cer aire eta cer gracia / çukeien hola eçarria / Gure Tyrcis berri hunec!” (*Donkichot* 20 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- ULYSEREN: Ulyse, duela bi milla eta çazpi ehun urthe, Africaco printce gazte bat, biayetan urez eta lurez ibilli cena, moral eta politica ardiexi nahiz. “Çoin erresumetara, edo çoin printceren gorthera / Goan içatu çaren nihoiz justicia ikhastera / Ulyseren exemplura?” (*Sabanta eta bordaria* 1 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- YUNON: Yupiterren espos eta arreba. “Yin ceizcan besarcatera / Are Yunon berac ere” (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- YUPINEC: ~~Yupin, Yupiterri trebenteciaz ematen citçaion icena: nola erraiten baita Piarre-sentçat Betiri edo Peillo. «derro Yupinee ordu berean»~~ (*Hercules Olympoan* 6 Lib. III): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- YUPITER: Paganoen arabera yainco gucien nausia (*Yupiter eta Minos* 7 Lib. V): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).
- YUPITERREC MAITHE DUEN ÇUHAITZARI: Haritza, paganoen demboran Yupiterri conxecratua. “Çoin haicen pleiñigarria / Belhar hain aphal hazia! / Cerron egun batez Chirac

⁷² Beste anitz kasutan «printce» idazten du Goyhetchek.

⁷³ Ik. frantsesez *talapoin*: «Nos talapoins l'ont dit, ainsi la chose est sûre» (*L'éléphant blanc*, in *Fables de Florian* 1874: 25). Ikus frantsesez *talapoin*: «[Pour les Européens du xviie et du xviiie s.] Prêtre bouddhiste de Birmanie ou du Siam; *péj.*, moine, prêtre. *Un groupe de chamans chinois, et de talapoins de Siam* (Volney, *Ruines*, 1791, p. 203). *Ces pays où les fakirs, les bonzes, les santons, les caloyers, les marab outs, les talapoins et les derviches pullulent jusqu'au fourmillement vermineux* (Hugo, *Misér.*, t. 1, 1862, p. 615).» (in *Le Trésor de la Langue Française informatisé-TLFi*).

⁷⁴ Ik. (frantses moldean idatzia) *Pegu* (Hamsavati)-ko hiri eta erreinu desagertuak. ix. mendetik aitzina «Pegu» europarrek erabiltzen duten izena da. xi. mendean Pagan Birmaniako eskualdearen menpe erortzen da eta 1757an Alaungpaya errege birmanoak arrasatzen du. Ik. URL: <<http://www.universalis.fr/encyclopedie/T3C>>.

⁷⁵ Ik. frantsesez *gibecière*.

⁷⁶ Testuko «Xapel xuri»-a, ez da gaur «boneta» edo «txapela» deitzen duguna. Ik. frantsesez *chapeau* (gazteleraz *sombrero*). Ik. «txapel» «zapel», «txapela», «tzapel» in *OEH*.

~~Charpotari~~ Chendanari: / Lurrean herrestatcea / Duc bethi hire çortea; / Hire guirttina tchar eta ikharan bethi, / Apenas çaitkec lur-barnetic ilki: / Nerea aldiz gora / Hedoi en hauçora / Yuntatua ohorezki / Yupiterrec maithe duen çuhaitzari, / Ygaten nauc glorioski” (*Chira eta charpota* <Chendana>⁷⁷ 15 Lib. I): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

ZENONEN: Zenon, Greciaco filosofo bat, duela bi mila⁷⁸ eta berreunbat urthe, bere dotrina orduco garbi eta herxiaz ospatua”. “Baçarraizcoia Zenonen dotrina herxiari? Edo Epicuro baten escola laçoari? Pithagora⁷⁹ bati edo Platon Dibinoari?” (*Sabanta eta bordaria* 1 Lib. IV): FLO. CB 162 BNF (1851 ing.).

VI. HITZTEGUI CHUMEA: «Hitztegui chumea liburu huntan emlegatuac diren usayaz campoco hitz batçuen endelgutan» (LAF 1852)

A

ABORO: *Guehiago*. LAF HC 1852: 327. (22).⁸⁰

ALAIA: *Phoça-aleguera*. LAF HC 1852: 327. (1)

ALEGUIÑA: *equin-ahala*. LAF HC 1852: 327. (2)

ARAOZ, ARAUZ: *Iduriz, aparantciatz*. LAF. HC 1852: 327. (ARAOZ:1 / ARAUZ:3)

ATCHATCHO: *Cuchean, istant berean*. LAF. HC 1852: 327.(1)

B

BACEMAN: *Ematen çuen*. LAF HC 1852: 327. (1)

BACEMATÇAN: *Ematen cituen*. LAF HC 1852: 327. (1)

BACEMON: *Ematen cion*. LAF HC 1852: 327. (2)

BACERRATENAC: *Erraten çutenac*. LAF 1852: 327. (1)

BADAKHAR: *Ekhartcen du*. LAF HC 1852: 327. (5)

BADAKHARZTE: *Ekhartcen dituzte*. LAF HC 1852: 327. (2)

BADAKHART: *Ekhartcen dut*. LAF HC 1852: 327. (1)

BADAKHARTZ: *Ekhartcen ditu*. LAF HC 1852: 327. (2)

BADAKHARTE: *Ekhartcen dute*. LAF HC 1852: 327. (2)

BADAGOT: *Egoten*, edo *Guelditcen çait*. LAF HC 1852: 327.(1)

BADEMA: *Ematen du*. LAF HC 1852: 327. (3)

BADEMAITÇUT: *Ematen dautçut*. LAF HC 1852: 327. (0)

BADEMAIZCUN: *Ematen dauzkigun*. LAF HC 1852: 328. (1)

BADEMAITE: *Ematen dute*. LAF HC 1852: 328. (1)

BADEMO: *Ematen dio*. LAF HC 1852: 328. (4)

BADEMOT: *Ematen diot*. LAF HC 1852: 328.(1)

BADERRA: *Erraten du*. LAF HC 1852: 328. (8)

BADERRAKEGU: *Erran deçakegu* edo *badiokegu*. LAF HC 1852: 328. (2)

BADERRAKET: *Erran deçaket*. LAF HC 1852: 328. (2)

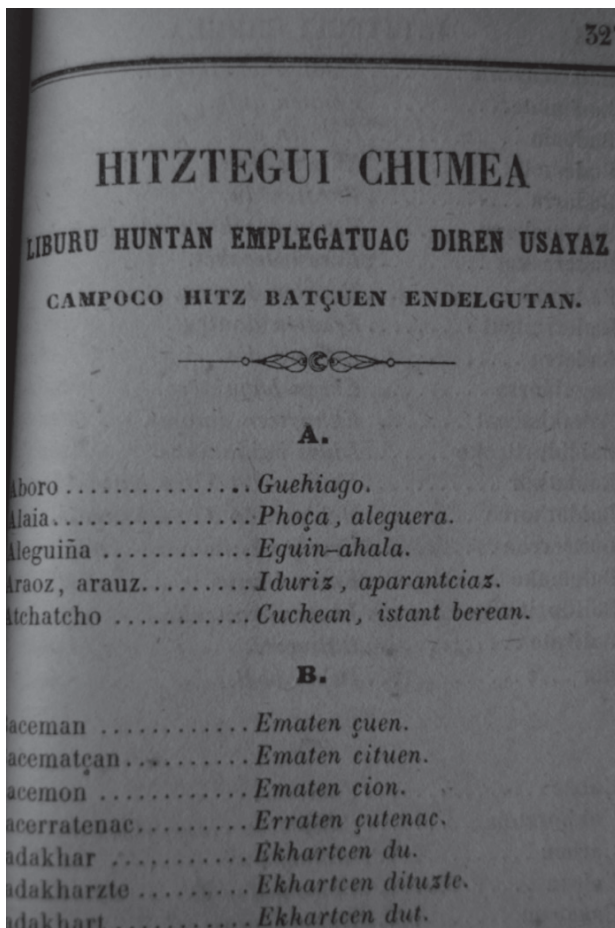
⁷⁷ «charpota» barratu gabe bi lerroen artean gehitua da «chendana».

⁷⁸ Hemen «mila». Alegia berean gorago «milla» idazten du.

⁷⁹ «Pithagora» / «Pythagoras».

⁸⁰ Parentesien artean: okurrentziak.

Fableac edo aleguiac Lafontenetaric berechiz hartuac, eta Goybette apheçac franxesetic escoarara berxutan itçuliac (Baiona 1852).

“Hitztegui chumea”

Baionako Liburutegi Munizipala WP 153

- BADERRAICU: *Erraten darocu*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BADERRAITÇUT: *Erraten dautçut*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BADERRO: *Erraten dio*. LAF HC 1852: 328. (27)
 BAGUIÑERRO: *Erraten baguiñeço*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BAHAKHARNAT: *Ekhartcen daunat*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BAIDIDURITÇOKE: *Iduri baidakioke*. LAF HC 1852: 328. (0) [*Badiduritçoke* in “Bufona eta arrainac”]
 BAIDATHOR: *Heldu*, edo *Yiten baita*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BAIDATHORCO: *Heldu*, edo *Yiten baitçaio*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BAITCERRON: *Erraten baitcion*. LAF HC 1852: 328. (1)
 BALEMAKE: *Eman leçake*. LAF HC 1852: 328. (1)

BALIDURITÇUKE: *Iduri litçaitçuke*. LAF HC 1852: 328. (0)

BALIROTE: *Balioçate*. LAF HC 1852: 328. (0)

BİZ: *Dela, bedi*. LAF HC 1852: 328. (6)

C

ÇAIZTE: *Çaizcote*. LAF HC 1852: 328. (1)

ÇAKHORZTELA: *Ekhartcen ciotçatela*. LAF HC 1852: 328. (1)

ÇAROEN: *Cioten*. LAF HC 1852: 328. (1)

CEICAN: *Cioçaken*. LAF HC 1852: 328. (1)

CEMACON: *Eman cioçan*. LAF HC 1852: 328. (0)

CEMAKIDAKENIC: *Eman cieçakedanic*. LAF HC 1852: 328. (1)

CEMOKETENIC: *Eman ceçoketenic*. LAF HC 1852: 328. (1)

CEMON: *Ematen cion*. LAF HC 1852: 328. (2)

CEMOTET: *Ematen ciotet*. LAF HC 1852: 328. (1)

CERRALA: *Erraten çuela* edo *cioela*. LAF HC 1852: 328. (3)

CERRAN: *Erraten çuen* edo *cioen*. LAF HC 1852: 329. (11)

CIDURIÇON: *Iduritcen ciçaiion*. LAF HC 1852: 329. (4)

CINDURIELA: *Iduri cinduela*. LAF HC 1852: 329. (0)

D

DAIZTE: *Diotçate*. LAF HC 1852: 329. (0)

DAKHAR: *Ekhartcen du*. LAF HC 1852: 329. (4)

DAKHARCO: *Ekhartcen dio*. LAF HC 1852: 329. (1)

DAKHARLA: *Ekhartcen duela*. LAF HC 1852: 329. (1)

DAKHART: *Ekhartcen dut*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMADAN: *Eman deçadan*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMAICUNIC: *Ematen daucunic*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMAICUTE: *Emaiten daucute*. LAF HC 1852: 329. (0)

DEMAITAN: *Ematen dautan*. LAF HC 1852: 329. (2)

DEMAITÇUKET: *Eman dieçaçuket*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMAIZKIGU: *Ematen dauzkigu*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMAKE: *Eman deçake*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMALA: *Eman deçala*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMANA: *Ematen duena*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMO: *Ematen dio*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMOÇUEKETE: *Eman dieçocueke*. LAF HC 1852: 329. (1)

DEMOTÇAN: *Eman diçon*. LAF HC 1852: 329. (1)

DERRA: *Erraten du*. LAF HC 1852: 329. (21)

DERRAIELA: *Erraten diotela*. LAF HC 1852: 329. (1)

DERRAICU: *Erraten daucu*. LAF HC 1852: 329. (1)

DERRAKIOTEN: *Erran dakioten*. LAF HC 1852: 329. (1)

DERRO: *Erraten dio*. LAF HC 1852: 329. (30)

DERROIE: *Erraten diote (batec cembaiteti)*. LAF HC 1852: 329. (2)

DERRALARIC: *Erraten duelaric*. LAF HC 1852: 329. (1)

DERROLARIC: *Erraten diolaric*. LAF HC 1852: 329. (1)

E

ERKHATCEA: *Comparatcea*. LAF HC 1852: 330. (0)

ETCEITÇATEN: *Etcioțaten*. LAF HC 1852: 330. (0)

EZ-BAITCIRAUKEN: *Ez baitçeçaken iraun*. LAF HC 1852: 330. (1)

EZ-ÇATHORCOLARIC: *Heldu edo Yiten etcitçaiolaric*. LAF HC 1852: 330. (0)

EZ-DEMOTEN: *Ez dioten ematen*. LAF HC 1852: 330. (1)

EZ-DEMAITÇUKET: *Ez dieçaçuket eman*. LAF HC 1852: 330. (1)

EZ-DERRAT: *Eztut erraten*, edo *Ez diot*. LAF HC 1852: 330. (1)

EZ-NERRAKE: *Ez neçake erran*. LAF HC 1852: 330. (1)

G

GARABIC: *Bathere, niholere*. LAF HC 1852: 330. (9)

GATHORZ: *Heldu edo Yiten gare*. LAF HC 1852: 330. (1)

GATHORZKITÇU: *Heldu edo Yiten gaizkitçu*. LAF HC 1852: 330. (1)

GUIRADE (berxutan): *Gare*. LAF HC 1852: 330. (1)

H

HER: *Heier, heiki, hekieri*. LAF HC 1852: 330. (6)

HERENA: *Hirur-garrena*. LAF HC 1852: 330. (1)

HIRO: *Heçake*. LAF HC 1852: 330. (1)

I

IÑOIZ: *Nihoiz*. LAF HC 1852: 330. (10)

İPHİŇİ: *Eçarri, plaçatu*. LAF HC 1852: 330. (0)

İRTEN: *Ilki, athera*. LAF HC 1852: 330. (1)

L

LIÇATEKELA: *Laitekela*. LAF HC 1852: 330. (1)

LIDURIKETE: *Iduri lukete*. LAF HC 1852: 330. (1)

LIRONIC: *Leçakenic*. LAF HC 1852: 330. (1)

M

MORROIŇA: *Mutico gaztea*. LAF HC 1852: 331. (1)

N

NATHOR: *Heldu edo Yiten naiz*. LAF HC 1852: 331. (1)

NERRAKEN: *Erran neçaken*. LAF HC 1852: 331. (1)

NIRO: *Neçake*. LAF HC 1852: 331. (4)

T

- TIPUSTEAN: *Betbetan, ustecabeen*. LAF HC 1852: 331. (1)
 TONTORROAN: *Goi-goiean, punta-puntan*. LAF HC 1852: 331. (1)
 TORTILLA: *Omeleta, arraulce yoac*. LAF HC 1852: 331. (1)

Bibliografia

- Arcocha-Scarcia, A. (Arkotxa, A.), 2003a, «Florianen fableac Goyhetche apheçac franxese-
 tic escoarara pherxutan itçuliac.», A. Arkotxa, L. Otaegi (arg.), *Iker* 14, Euskaltzaindia,
 Bilbo.
- , 2003b, «Manuscris relatifs aux fables de La Fontaine et de Florian traduites et adap-
 tées du français au basque labourdin par Martin Goyhetche (1791-1859), *Lapurdum* 8,
 Baiona, 25-83 URL: <<http://lapurdum.revues.org/index799.html>>.
- , 2006, «Alegia euskarazkoa Frantziako Euskal Herrian 19. mendean. Bi etsenplu: Ar-
 chu (1848), Goyhetche (1852)», in *Ikuspegi soziokulturala Euskal Herriko hezkuntzan*,
I. Hezkuntzaren gaineko berbaldiak, arg. B. Bilbao, G. Ezkurdia, K. Perez, argitalpen
 zerbitzua, UPV/EHU, Bilbo, 43-50.
- , 2007, «Fables traduites en basque en Pays basque de France au XIXe siècle: Archu
 (1848) Goyhetche (1852), in H. Lieutard et M.-J. Verny, ed. *L'école française et les
 langues régionales, XIXe-XXe siècles*, Presses universitaires de la Méditerranée, collection
 «Études occitanes», Université Paul-Valéry, Montpellier III, Montpellier.
- Canvat, K., 2004, «Les dispositifs textuels d'orientation axiologique dans la fable», *Skholë*,
 hors-série 1, 11-19, URL: <<http://www.recherche.aix-mrs.iufm.fr/publ/skhole/pdf/04.H51.11-19.pdf>>.
- Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, CNRTL, CNRS, ATILF, <<http://www.cnrtl.fr/etymologie/braconner>>.
- Encyclopedia Universalis en ligne, URL: <<http://www.universalis.fr/encyclopedia/T3C>>.
- Ferreira, A. (u.g.): «De fabula confabulemus: la matrice classique des Fables de la Fontaine»,
 URL: <<http://www.ler.lettras.up.pt/uploads/ficheiros/5821.pdf>>.
- Florian, J.-P. C. (de), 1803, *Œuvres complètes de M. de Florian. Nouvelle édition, Augmentée
 de la Vie de l'Auteur, de Guillaume Tell, et autres ouvrages inédits, et ornée de figures, dessi-
 nées et gravées par les meilleurs Artistes de Paris. Tome septième: Fables et Pièces diverses*. A
 Paris, Chez Fr. Dufart, Imprimeur-Libraire.
- , 1823, *Œuvres de Florian, de l'Académie Française etc. Nouvelle édition, ornée d'un portrait
 et de vingt-quatre gravures. Tome Premier. Vie et éloge de Florian*. Galatée.-Estelle. Chez
 P. C. Briand, Editeur, Paris.
- , 1824, *Œuvres de Florian, de l'Académie Française etc. Nouvelle édition. Tome Quatrième:
 Jeunesse de Florian. Guillaume Tell.- Eliézer. Mélanges de Littérature et de Poésies; Tome
 Sixième: Fables, contes en vers, poésies diverses; [Tome Treizième]: Œuvres diverses.-Corres-
 pondance*. Chez P. C. Briand Editeur, Paris.
- , 1874, *Fables de Florian, suivies de son Théâtre, précédées d'un Jugement par la Harpe Et
 d'observations littéraires par M. Sainte-Beuve de l'Académie française. Vignettes par Grand-
 ville*. Garnier Frères, Paris.
- Genette, G., 1987, *Seuils*, éditions du Seuil, Paris.

- Goyhetché, M., 1852, *Fableac edo Aleguiac Lafontenetaric berechiz hartuac, eta Goyhetché Apheçac franxesetic escoarara berxutan itçuliac*. Forec eta Lasserrec Inprimatuac, Bayonnan. [Baionako Liburutegi Munizipala WP 153].
- , 1852, «*Fableac edo aleguiac Lafontenetaric berechiz hartuac*», Leonce Goyhetché (faksimilea). Hordago, 1978. Klasikoen Gordailuan». <<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/G/GoietxeFableak.htm>>.
- Hadjadj-Aoul, M., 2009, «Les fables de La Fontaine et leurs sources orientales», *Synergies Algérie* 5, 243-250, URL: <<http://www.ressources-cla.univ-fcomte.fr/gerflint/algerie5/hadjadj-aoul.pdf>>.
- La Fontaine, J. (de), 1881, *Fables de La Fontaine avec des notes littéraires et grammaticales. Une vie de l'auteur et une notice sur la fable et les principaux fabuliste par M. Ch. Aubertin*, Belin Frères, Paris.
- Lafitte, P., 1941, *Le Basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse-Navarre et Soule. Conférence donnée au Musée Basque de Bayonne le 3 avril 1941*. Collection *Aintzina*, Baiona.
- Michelena, L., 1987-2005, *Diccionario general vasco-Orotariko euskal hiztegia*, 16 t., Ediciones Mensajero, Bilbao-Bilbo.
- Moliner, M., 2001, *Diccionario de uso del español*, Editorial Gredos, Madrid.
- Nouveau Petit Robert* (Le), «Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française», Dictionnaires Le Robert, Paris.
- Orpustan, J.-B., 1996, «La fable dans la littérature basque». Conférence donnée le 14 octobre 1995 à la Faculté Pluridisciplinaire de Bayonne. *Lapurdum* 1, Baiona.
- Oyharçabal, B., 2007, «Une instruction en langue basque au XVIIIe siècle», in H. Lieutard et M.-J. Verny (arg.), *L'école française et les langues régionales, XIXe-XXe siècles*, Presses universitaires de la Méditerranée, collection «Études occitanes», Université Paul-Valéry, Montpellier III, Montpellier.
- , 1999, «Euskarazko irakaskintzaren historia ororen eskolen ildotik, iraultzaren frantses garaiko eskola liburuxka bat», *Lapurdum* 4, «Hommage au Professeur Haritschelhar», Baiona, 81-106, URL: <<http://www.artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00000097/fr>>.
- , 2001, «Statut et évolution des lettres basques durant les XVIIe et XVIIIe siècles», *Lapurdum* 6, Baiona, 219-287, URL: <<http://lapurdum.revues.org/index1211.html>>.
- Trésor de la Langue Française informatisé* (Le) (TLFi), URL: <<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>>.
- Vandendorpe, C., 1991, «De la fable au fait divers», *Les cahiers de recherche du CIADEST*, n.° 10, Montréal, URL: <<http://www.lettres.uottawa.ca/vanden/faitdiv.htm>>.
- , 1989, «Apprendre à lire les fables. Une approche sémio-cognitive.», URL: <http://www.home.ican.net/~galandor/littera/syn_van4.htm>.
- Welfringer, A., 2007, «Poétique d'un sous-genre critique: l'explication de fable de La Fontaine», dans «Complication de texte: les microlectures», *Fabula LHT* (*Littérature, histoire, théorie*), n.° 3, 1 septembre 2007, URL: <<http://www.fabula.org/lht/3/Welfringer.html>>.

Eskuizkribuak:

- Celtique et Basque 162, Bibliothèque nationale de France: *Florianen Fableac Goyhetché Apheçac franxesetic escoara pherxutan itçuliac* (datarik gabe).
- Celtique et Basque 163, Bibliothèque nationale de France: *Lafontenen fableena*. *Liburu Çaz-pigarrena* (datarik gabe).